Slovenská reč — jazykovedný časopis pre školu a prax. Vychodí mesačne okrem hlavných prázdnin. — Vydáva Štátne nakladateľstvo v Bratislave starostlivosťou Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení. — Rediguje: Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. — Zodpovedný zástupca: Dr. Štefan Peciar. — Predplatné na XVI. ročník Kčs 85.—, jednotlivé čísla po Kčs 8.50. — *Účet Štátnej banky československej č. S 813.* — Príspevky a recenzné výtlačky pre redakciu posielajte na adresu: Redakcia časopisu „Slovenská reč" v Bratislave, Štúrova 7. — Rukopisy sa nevracajú. — Tlačí Neografia, n. p., Turčiansky Sv. Martin.

OBSAH

J. V. Stalin: K niektorým otázkam jazykovedy 33
J. V. Stalin: Odpoveď súdruhom 37
Ján Horecký: Tvorenie slov 44
Štefan Peciar: Treba 55

Podnety a diskusie

Eugen Pauliny: Driemajúci či driemúci? 57
Štefan Peciar: Gorkij, Tolstoj, Polevoj 58

Posudky

G. Horák: P. Bernát—M. Prídavok—M. Rumpel, Slovenčina . . . 60

Drobnosti

E. J.: Agresor 63
E. J.: Krumple 63

SLOVENSKÁ REČ
ROČNÍK XVI – ČÍSLO 2

K niektorým otázkam jazykovedy

J. V. Stalin

Odpoveď s. J. Krašeninnikovovej.

Súdružka Krašeninnikovová!
Odpovedám na Vaše otázky.

1. otázka. Vo Vašom článku je presvedčivo ukázané, že jazyk nie je ani základňou, ani nadstavbou. Bolo by správne považovať jazyk za jav, vlastný i základni i nadstavbe, alebo by bolo správnejšie považovať jazyk za jav, ktorý je medzi nimi?

Odpoveď. Jazyku ako spoločenskému javu je prirodzene vlastné to spoločné, čo je vlastné všetkým spoločenským javom, počítajúc v to i základňu i nadstavbu, a to: jazyk slúži spoločnosti tak isto, ako jej slúžia všetky ostatné spoločenské javy, spolu so základňou i s nadstavbou. Ale tým sa vlastne už i vyčerpáva to spoločné, čo je vlastné všetkým spoločenským javom. Ďalej sa začínajú podstatné rozdiely medzi spoločenskými javmi.

Ide o to, že spoločenské javy okrem tohoto spoločného majú aj svoje špecifické zvláštnosti, ktoré ich navzájom odlišujú a ktoré sú pre vedu najviac dôležité. Špecifické zvláštnosti základne spočívajú v tom, že slúži spoločnosti hospodársky. Špecifické zvláštnosti nadstavby spočívajú v tom, že slúži spoločnosti politickými, právnymi, estetickými a inými ideami a utvára pre spoločnosť príslušné politické, právne a iné ustanovizne. Avšak v čom spočívajú špecifické zvláštnosti jazyka, ktoré ho odlišujú od ostatných spoločenských javov? Spočívajú v tom, že jazyk slúži spoločnosti ako prostriedok styku medzi ľuďmi, ako prostriedok výmeny myšlienok v spoločnosti, ako prostriedok, ktorý umožňuje ľuďom vzájomne sa dorozumievať a organizovať spoločnú prácu vo všetkých sférach ľudskej činnosti, ako v oblasti výroby, tak aj v oblasti hospodárskych vzťahov, ako v oblasti politiky, tak aj v oblasti kultúry, ako vo verejnom živote, tak aj v spôsobe života. Tieto zvláštnosti sú vlastné iba jazyku, a práve preto, že sú vlastné

iba jazyku, jazyk je predmetom štúdia samostatnej vedy — jazykovedy. Bez týchto zvláštností jazyka stratila by jazykoveda právo na samostatnú existenciu.

Skrátka jazyk nemožno zaradiť ani do kategórie základní, ani do kategórie nadstavieb.

Nemožno ho zaradiť ani do kategórie „medzijavov" medzi základňou a nadstavbou, keďže také „medzijavy" neexistujú.

Ale bolo by azda možné zaradiť jazyk do kategórie výrobných síl spoločnosti, povedzme do kategórie výrobných nástrojov. Naozaj, medzi jazykom a výrobnými nástrojmi jestvuje určitá analogia: výrobné nástroje, práve tak ako aj jazyk, prejavujú určitú ľahostajnosť k triedam a môžu rovnako slúžiť rôznym spoločenským triedam, ako starým, tak aj novým. Je táto okolnosť dôvodom, aby sa jazyk zaradil do kategórie výrobných nástrojov? Nie, nie je.

Kedysi N. J. Marr, keď videl, že jeho formula „jazyk je nadstavbou nad základňou" stretáva sa s námietkami, rozhodol sa „preorientovať" a vyhlásil, že „jazyk je výrobným nástrojom". Mal N. J. Marr pravdu, keď zaradil jazyk do kategórie výrobných nástrojov? Nie, rozhodne nemal pravdu.

Ide o to, že podobnosť medzi jazykom a výrobnými nástrojmi sa vyčerpáva analogiou, o ktorej som práve hovoril. Ale zato medzi jazykom a výrobnými nástrojmi jestvuje podstatný rozdiel. Tento rozdiel spočíva v tom, že výrobné nástroje vyrábajú hmotné statky, ale jazyk nevyrába nič, alebo „vyrába" iba slová. Presnejšie povedané: ľudia, ktorí majú výrobné nástroje, môžu vyrábať hmotné statky, avšak keď tí istí ľudia majú jazyk, ale nemajú výrobné nástroje, nemôžu vyrábať hmotné statky. Nie je ťažko pochopiť, že keby jazyk mohol vyrábať hmotné statky, tlčhubovia by boli najbohatšími ľuďmi na svete.

2. otázka. Marx a Engels definujú jazyk ako „bezprostrednú skutočnosť myslenia", ako „praktické... skutočné vedomie". „Idey," hovorí Marx, „neexistujú oddelene od jazyka." Do akej miery sa má podľa Vašej mienky jazykoveda zaoberať významovou stránkou jazyka, sémantikou a historickou semaziologiou a štylistikou, alebo má byť predmetom jazykovedy iba forma?

Odpoveď. Sémantika (semaziologia) je jedna z dôležitých súčiastok jazykovedy. Významová stránka slov a výrazov má veľký význam pri štúdiu jazyka. Preto sémantike (semaziologii) musí byť v jazykovede zaistené patričné miesto.

Avšak pri rozpracúvaní otázok sémantiky a pri používaní jej záverov neslobodno nijako preceňovať jej význam, a tým skôr ju neslobodno zneužívať. Mám na mysli niektorých jazykospytcov, ktorí sa príliš nechali

unášať sémantikou a zanedbávajú jazyk ako „bezprostrednú skutočnosť myslenia", ktorá je nerozlučne spätá s myslením, odtrhujú myslenie od jazyka a tvrdia, že jazyk dožíva svoj vek, že sa možno zaobísť i bez jazyka.

Všimnite si nasledujúcich slov N. J. Marra.

„Jazyk existuje, len pokiaľ sa prejavuje vo zvukoch; proces myslenia prebieha i bez vyjadrenia... Jazyk (zvukový) začal už teraz prenechávať svoje funkcie najnovším vynálezom, ktoré bezvýhradne prekonávajú priestor, ale myslenie sa vzmáha od svojho v minulosti nevyužitého bohatstva a od svojich nových výdobytkov a má sosadiť a úplne nahradiť jazyk. Budúci jazyk je myslenie, ktoré rastie v technike, oprostenej od prírodnej matérie. Jemu neodolá nijaký jazyk, ani zvukový, ktorý predsa len je spätý s normami prírody." (Porov. „Izbrannyje raboty"* N. J. Marra.)

Ak tento „pracovno-magický"** galimatiáš preložíme do normálnej ľudskej reči, prideme k záveru, že:

a) N. J. Marr odtrhuje myslenie od jazyka;

b) N. J. Marr je toho názoru, že vzájomný styk medzi ľuďmi sa dá realizovať aj bez jazyka, pomocou samotného myslenia, neviazaného na „prírodnú matériu" jazyka, neviazaného na „normy prírody";

c) tým, že N. J. Marr odtrhuje myslenie od jazyka a „oslobodzuje" ho od jazykovej „prírodnej matérie", upadá do bahna idealizmu.

Myšlienky vraj vznikajú v hlave človeka skôr, ako sú vyjadrené rečou, vznikajú bez jazykového materiáu, bez jazykového rúcha, takrečeno v obnaženej podobe. Ale to je celkom nesprávne. Všetky myšlienky, ktoré vznikajú v hlave človeka, môžu vzniknúť a existovať jedine na základe jazykového materiálu, na základe jazykových termínov a viet. Obnažené myšlienky, neviazané na jazykový materiál, neviazané na jazykovú „prírodnú matériu", neexistujú. „Jazyk je bezprostrednou skutočnosťou myslenia" (Marx). Skutočnosť myslenia sa prejavuje v jazyku. Iba idealisti môžu hovoriť o myslení nespätom s „prírodnou matériou" jazyka, o myslení bez jazyka.

Skrátka: preceňovanie sémantiky a jej zneužívanie priviedly N. J. Marra k idealizmu.

Teda ak uchránime sémantiku (semaziologiu) pred takým preháňaním a zneužívaním, akého sa dopúšťa N. J. Marr a niektorí jeho „žiaci", potom sémantika môže priniesť jazykovede veľký úžitok.

3. otázka. Celkom správne hovoríte, že idey, predstavy, mravy a mravné zásady buržujov a proletárov sú priamo protichodné. Triedny charakter týchto javov sa bezpochyby odzrkadlil na sémantickej stránke jazyka (a niekedy i na jeho forme, na slovnej zásobe, ako správne ukazujete

---

* „Vybrané práce" — *pozn. red.*

** Pracovno-magický" je jeden z obľúbených termínov N. J. Marra *(pozn. red.)*.

vo svojom článku). Je možné pri analýze konkrétneho jazykového materiálu a predovšetkým významovej stránky jazyka hovoriť o triednej podstate ním vyjadrených pojmov, najmä v tých prípadoch, kde ide o jazykové vyjadrenie nielen myslenia človeka, ale i jeho vzťahu ku skutočnosti, kde sa obzvlášť výrazne prejavuje jeho triedna príslušnosť?

Odpoveď. Skrátka, chcete vedieť, či triedy majú vplyv na jazyk, či vnášajú do jazyka svoje špecifické slová a výrazy, či sa stáva, že ľudia podľa triednej príslušnosti dávajú tým istým slovám a výrazom rôzny význam?

Áno, triedy majú vplyv na jazyk, vnášajú do jazyka svoje špecifické slová a výrazy a niekedy rôzne chápu tie isté slová a výrazy. O tom nemožno pochybovať. Lež z toho nijako nevyplýva, že špecifické slová a výrazy, práve tak ako rozdiely v sémantike, môžu mať ďalekosiahly význam pre vývoj jednotného celonárodného jazyka, že môžu oslabiť jeho význam, alebo pozmeniť jeho charakter.

Po prvé, takých špecifických slov a výrazov, ako aj prípadov odlišnosti v sémantike je v jazyku tak málo, že sotva tvoria jedno percento všetkého jazykového materiálu. Celá ostatná prevažná masa slov a výrazov, ako aj ich sémantika, sú spoločné pre všetky triedy spoločnosti.

Po druhé, špecifické slová a výrazy s triednym odtienkom sa používajú v reči nie podľa pravidiel nejakej „triednej" gramatiky, ktorá vôbec neexistuje, ale podľa pravidiel daného celonárodného jazyka.

Teda existencia špecifických slov a výrazov a skutočnosť rozdielov v sémantike jazyka nevyvracajú, ale naopak potvrdzujú existenciu a nutnosť jednotného celonárodného jazyka.

4. otázka. Vo svojom článku celkom správne hodnotíte Marra ako vulgarizátora marxizmu. Znamená to, že lingvisti, medzi nimi aj my mladí musíme zavrhnúť celé lingvistické dedičstvo N. J. Marra, ktorý predsa len má rad cenných jazykovedných štúdií (písali o nich v diskusii súdruhovia Čikobava, Sanžejev a iní)? Môžeme, ak pristupujeme k Marrovi kriticky, predsa len brať od neho to, čo je v ňom užitočné a cenné?

Odpoveď. Je samozrejmé, že diela N. J. Marra nepozostávajú iba z chýb. N. J. Marr sa dopúšťal najhrubších chýb, keď vnášal do jazykovedy prvky marxizmu v skreslenej podobe, keď sa pokúšal vytvoriť samostatnú teóriu jazyka. Ale N. J. Marr má niektoré dobré a talentovane napísané diela, v ktorých, zabudnúc na svoje teoretické ambície, svedomite a skutočne znalecky skúma jednotlivé jazyky. V takých dielach možno nájsť dosť cenného a poučného. Je jasné, že toto poučné sa musí od N. J. Marra vziať a využiť.

5. otázka. Mnohí lingvisti za jednu z hlavných príčin stagnácie v sovietskej jazykovede považujú formalizmus. Veľmi rada by som poznala Vašu mienku o tom, v čom spočíva formalizmus v jazykovede a ako ho možno prekonať?

Odpoveď. N. J. Marr a jeho „žiaci" obviňujú z „formalizmu" všetkých jazykovedcov, ktorí neuznávajú „nové učenie" N. J. Marra. To je prirodzene neseriózne a nerozumné.

N. J. Marr považoval gramatiku za prázdnu „formálnosť" a ľudí, ktorí považujú gramatickú stavbu za základ jazyka, za formalistov. To už je úplne hlúpe.

Myslím, že „formalizmus" vymysleli autori „nového učenia", aby si uľahčili boj so svojimi odporcami v jazykovede.

Príčinou stagnácie v sovietskej jazykovede nie je „formalizmus", ktorý vynašiel N. J. Marr a jeho „žiaci", ale arakčejevský režim a teoretické nedostatky v jazykovede. Arakčejevský režim nastolili „žiaci" N. J. Marra. Teoretickú motanicu vniesli do jazykovedy N. J. Marr a jeho najbližší spolubojovníci. Aby nebolo stagnácie, treba likvidovať oboje. Likvidácia týchto nešvárov ozdraví sovietsku jazykovedu, vyvedie ju na širokú cestu a umožní sovietskej jazykovede zaujať prvé miesto v svetovej jazykovede.*

29. júna 1950.

J. Stalin

Odpoveď súdruhom

J. V. Stalin

Súdruhovi Sanžejevovi.

Vážený súdruh Sanžejev!

Odpovedám na Váš list s veľkým oneskorením, lebo mi až včera odovzdali Váš list zo sekretariátu Ústredného výboru.

Celkom správne vykladáte moje stanovisko v otázke dialektov.

„Triedne" dialekty, ktoré by bolo správnejšie nazvať žargónmi, slúžia nie ľudovým masám, ale úzkej sociálnej hornej vrstve. Okrem toho nemajú ani svoju vlastnú gramatickú stavbu ani základný slovný fond. Preto sa nijako nemôžu vyvinúť v samostatné jazyky.

„Miestne" (regionálne) dialekty naopak slúžia ľudovým masám a majú svoju gramatickú stavbu a základný slovný fond. Preto sa niektoré

* Z ruského originálu „K nekotorym voprosam jazykoznanija", ktorý vyšiel r. 1950 v 12. čísle XXVII. ročníka časopisu „Boľševik" a 4. júla 1950 v moskovskej „Pravde", preložili Ján Komorovský a Ladislav Subota. Preklad zrevidovali Ľ. Ďurovič, A. Isačenko a Š. Peciar.

miestne dialekty v procese utvárania národov môžu stať základom národných jazykov a vyvinúť sa v samostatné jazyky. Tak tomu bolo napríklad s kursko-orelským dialektom (kursko-orelský „jazyk") ruského jazyka, ktorý sa stal základom ruského národného jazyka. To isté treba povedať o poltavsko-kijevskom dialekte ukrajinčiny, ktorý sa stal základom ukrajinského národného jazyka. Pokiaľ ide o ostatné dialekty takýchto jazykov, tie strácajú svoju svojbytnosť, vlievajú sa do týchto jazykov a miznú v nich.

Sú i opačné procesy, keď jednotný jazyk národnosti, ktorá sa ešte nestala národom pre nedostatok potrebných hospodárskych podmienok vývoja, rozpadáva sa následkom rozpadu štátu tejto národnosti, kým miestne dialekty, ktoré sa ešte nerozplynuly v jednotnom jazyku, ožívajú a tvoria východisko pre vznik jednotlivých samostatných jazykov. Je možné, že práve tak tomu bolo napríklad s jednotným mongolským jazykom.

11. júla 1950.

J. Stalin

Súdruhom D. Belkinovi a S. Furerovi.

Vaše listy som dostal.

Vaša chyba spočíva v tom, že ste si poplietli dve rôzne veci a zamenili predmet, ktorým som sa zaoberal vo svojej odpovedi súdružke Krašeninnikovovej, iným predmetom.

1. Kritizujem v tejto odpovedi N. J. Marra, ktorý keď hovorí o jazyku (zvukovom) a myslení, odtrhuje jazyk od myslenia a takto upadá do idealizmu. V mojej odpovedi ide teda o normálnych ľudí, ktorí vedia hovoriť. Tvrdím pritom, že u takýchto ľudí môžu myšlienky vzniknúť len na podklade jazykového materiálu, že u ľudí, ktorí vedia hovoriť, neexistujú holé myšlienky, nespojené s jazykovým materiálom.

Namiesto toho, aby ste prijali alebo odmietli toto stanovisko, prichádzate s anomálnymi ľuďmi bez reči, s hluchonemými, ktorí nemajú jazyk a ktorých myšlienky prirodzene nemôžu vzniknúť na podklade jazykového materiálu. Ako vidíte, je to celkom iná téma, ktorej som sa nedotýkal a dotknúť nemohol, pretože jazykoveda sa zaoberá normálnymi ľuďmi, ktorí vedia hovoriť, a nie anomálnymi, hluchonemými, ktorí jazyk nemajú.

Zamenili ste diskutovanú tému inou témou, o ktorej sa nediskutovalo.

2. Z listu s. Belkina vidno, že stavia do tej istej roviny „jazyk slov" (zvukový jazyk) a „jazyk posunkov" (podľa N. J. Marra „ručný jazyk"). Myslí zrejme, že posunkový jazyk a slovný jazyk majú rovnakú platnosť, že ľudská spoločnosť v istom čase nemala slovný jazyk, že „ručný" jazyk nahradzoval vtedy slovný jazyk, ktorý sa objavil až neskoršie.

No ak s. Belkin naozaj tak uvažuje, dopúšťa sa vážnej chyby. Zvukový jazyk čiže slovný jazyk bol vždy jediným jazykom ľudskej spoločnosti, schopným slúžiť ako plnocenný prostriedok styku medzi ľuďmi. Dejiny

nepoznajú ani jednu ľudskú spoločnosť, ani najzaostalejšiu, ktorá by nemala svoj zvukový jazyk. Národopis nepozná ani jeden zaostalý národík, nech by bol taký zaostalý, alebo ešte zaostalejší ako povedzme Austrálčania alebo obyvatelia Ohňovej zeme v minulom storočí, ktorý by nemal vlastný zvukový jazyk. Zvukový jazyk je v dejinách ľudstva jednou z tých síl, ktoré pomohly ľuďom odlíšiť sa od sveta živočíchov, sjednotiť sa v spoločnosti, rozvinúť svoje myslenie, organizovať spoločenskú výrobu, viesť úspešný boj so silami prírody a dosiahnuť taký stupeň pokroku, na akom sme dnes.

V tomto ohľade je význam takzvaného posunkového jazyka pre jeho neobyčajnú chudobu a obmedzenosť veľmi nepatrný. To vlastne nie je jazyk a ani nie náhrada jazyka, schopná tak alebo onak nahradiť zvukový jazyk, ale pomocný prostriedok s krajne obmedzenými prostriedkami, ktorý človek niekedy používa na zdôraznenie tých alebo oných momentov svojej reči. Jazyk posunkov nemožno prirovnávať ku zvukovému jazyku tak isto, ako nemožno prirovnať primitívnu drevenú motyku k dnešnému pásovému traktoru s päťradlicovým pluhom a radovou traktorovou sejačkou.

3. Ako vidno, zaujímate sa predovšetkým o hluchonemých a až potom o problémy jazykovedy. Práve táto okolnosť Vás zrejme viedla k tomu, aby ste sa na mňa obrátili s radom otázok. Nuž dobre, ak na tom trváte, rád Vašej prosbe vyhoviem. Teda ako je to s hluchonemými? Pracuje u nich myslenie, vznikajú myšlienky? Áno, myslenie u nich pracuje, myšlienky vznikajú. Je jasné, že nakoľko hluchonemí nemajú reč, ich myšlienky nemôžu vznikať na podklade jazykového materiálu. Neznamená to teda, že myšlienky hluchonemých sú holé, nespäté s „normami prírody" (výraz N. J. Marra)? Nie, neznamená. Myšlienky hluchonemých vznikajú a môžu existovať iba na podklade tých obrazov, vnemov a predstáv, ktoré sa vytvárajú v ich každodennom živote o predmetoch vonkajšieho sveta a o ich vzájomných vzťahoch vďaka ich smyslom — zraku, hmatu, chuti a čuchu. Mimo týchto obrazov, vnemov a predstáv je myslenie prázdne, nemá nijaký obsah, to jest neexistuje.

22. júla 1950.

J. Stalin

Súdruhovi A. Cholopovovi.

Váš list som dostal.

Oneskoril som sa trochu s odpoveďou pre preťaženosť prácou.

Váš list mlčky vychádza z dvoch predpokladov: z predpokladu, že je prípustné citovať diela toho alebo oného autora *bez zreteľa* na historické obdobie, o ktorom hovorí citát, a po druhé z predpokladu, že tie alebo oné poučky marxizmu, získané štúdiom jedného z období historického vývoja, sú správne pre všetky obdobia vývoja a musia preto ostať *nezmenené.*

Musím povedať, že oba tieto predpoklady sú naskrze chybné.

Niekoľko príkladov.

1. V štyridsiatych rokoch minulého storočia, keď ešte nebolo monopolistického kapitalizmu, keď sa kapitalizmus vyvíjal viac-menej hladko, po vzostupnej línii, rozširoval sa na nové, ešte nedobyté územia a keď zákon nerovnomernosti vývoja nemohol ešte pôsobiť s plnou účinnosťou, dospeli Marx a Engels k záveru, že socialistická revolúcia nemôže zvíťaziť v jednej krajine, že môže zvíťaziť iba ako rezultát spoločného úderu vo všetkých alebo vo väčšine civilizovaných krajín. Tento záver sa stal vedúcou tézou pre všetkých marxistov.

Avšak začiatkom XX. storočia, najmä za prvej svetovej vojny, keď si všetci uvedomili, že predmonopolistický kapitalizmus zrejme prerástol v kapitalizmus monopolistický, keď sa vzostupujúci kapitalizmus zmenil na kapitalizmus odumierajúci, keď vojna odhalila nevyliečiteľné slabiny svetového imperialistického frontu, kým zákon nerovnomernosti vývoja predurčil rôznodobosť dozrievania proletárskej revolúcie v rôznych krajinách, dospel Lenin na základe marxistickej teórie k záveru, že za nových podmienok vývoja môže socialistická revolúcia plne zvíťaziť v jednej izolovanej krajine, že súčasné víťazstvo socialistickej revolúcie vo všetkých krajinách alebo vo väčšine civilizovaných krajín je nemožné pre nerovnomernosť dozrievania revolúcie v týchto krajinách, že stará poučka Marxa a Engelsa už nezodpovedá novým historickým podmienkam.

Ako vidno, máme tu dva rôzne závery v otázke víťazstva socializmu, ktoré si nielen vzájomne odporujú, ale dokonca sa vzájomne vylučujú.

Všelijakí školometi a talmudisti, ktorí — bez snahy pochopiť podstatu veci — citujú formálne, bez ohľadu na historické podmienky, môžu povedať, že jeden z týchto záverov treba zavrhnúť ako bezpodmienečne nesprávny a druhý ako bezpodmienečne správny treba rozšíriť na všetky vývojové obdobia. Ale marxisti musia vedieť, že školometi a talmudisti sa mýlia, musia vedieť, že obidva tieto závery sú správne, ale nie bezpodmienečne, lež každý pre svoju dobu: záver Marxov a Engelsov pre obdobie predmonopolistického kapitalizmu a záver Leninov pre obdobie kapitalizmu monopolistického.

2. Engels vo svojom „Anti-Dühringovi" povedal, že po víťazstve socialistickej revolúcie štát musí odumrieť. Na základe toho po víťazstve socialistickej revolúcie v našej krajine začali školometi a talmudisti z našej strany žiadať, aby strana urobila opatrenia na čo najrýchlejšie odumretie nášho štátu, na rozpustenie štátnych orgánov, na zrieknutie sa pravidelnej armády.

Sovietski marxisti však dospeli na základe štúdia svetovej situácie v našich časoch k záveru, že v kapitalistickom obkľúčení, keď socialistická revolúcia zvíťazila iba v jednej krajine, zatiaľ čo vo všetkých ostatných krajinách panuje kapitalizmus, musí krajina víťaznej revolúcie nie oslabovať, ale všemožne posilňovať svoj štát, štátne orgány, orgány zpravodajskej služby, armádu, ak nechce byť rozdrvená kapitalistickým obkľúče-

ním. Ruskí marxisti dospeli k záveru, že Engelsova poučka má na zreteli víťazstvo socializmu vo všetkých krajinách alebo vo väčšine krajín, ale že ju nemožno použiť na prípad, keď socializmus víťazí v jednej izolovanej krajine, kým vo všetkých ostatných krajinách panuje kapitalizmus.

Ako vidno, máme tu dve rôzne, navzájom sa vylučujúce poučky v otázke osudu socialistického štátu.

Školometi a talmudisti môžu povedať, že táto okolnosť vytvára neudržateľnú situáciu, že treba jednu z poučiek zavrhnúť ako bezpodmienečne chybnú a druhú ako bezpodmienečne správnu rozšíriť na všetky obdobia vývoja socialistického štátu. Avšak marxisti musia vedieť, že školometi a talmudisti sa mýlia, lebo obidve tieto poučky sú správne, lenže nie absolútne, ale každá pre svoju dobu: poučka sovietskych marxistov pre obdobie víťazstva socializmu v jednej alebo v niekoľkých krajinách a Engelsova poučka pre to obdobie, keď postupné víťazstvo socializmu v jednotlivých krajinách privedie k víťazstvu socializmu vo väčšine krajín a keď sa takto vytvoria nevyhnutné podmienky pre uplatnenie Engelsovej poučky.

Počet takýchto príkladov dal by sa zväčšiť.

To isté treba povedať o dvoch rôznych poučkách v otázke jazyka, vzatých z rôznych spisov Stalina a citovaných s. Cholopovom v jeho liste.

Súdruh Cholopov sa odvoláva na Stalinovu štúdiu o marxizme v jazykovede, kde sa robí záver, že pri krížení, povedzme, dvoch jazykov jeden z nich obyčajne vychádza ako víťaz, kým druhý odumiera, že teda kríženie nevytvára nejaký nový, tretí jazyk, ale zachováva jeden z jazykov. Ďalej sa odvoláva na iný záver, a to zo Stalinovho referátu na XVI. sjazde VKS(b), kde sa hovorí, že v období víťazstva socializmu vo svetovom meradle, keď sa socializmus upevní a prejde do života, národné jazyky musia nevyhnutne splynúť v jeden spoločný jazyk, ktorý, pravda, nebude ani veľkoruský, ani nemecký, ale niečo nového. Keď potom s. Cholopov porovnal tieto dve poučky a poznal, že sa nielen neshodujú, ale sa vzájomne vylučujú, upadá do zúfalstva.

„Z Vášho článku," píše v liste, „som pochopil, že krížením jazykov nemôže *nikdy* vzniknúť nový jazyk, kým až do uverejnenia Vášho článku som bol pevne presvedčený, v súhlase s Vaším prejavom na XVI. sjazde VKS(b), že *za komunizmu* jazyky splynú v jeden spoločný celok."

Je zrejmé, že s. Cholopov, ktorý odhalil rozpory medzi týmito dvoma poučkami a ktorý pevne verí, že rozpor treba likvidovať, pokladá za nevyhnutné zbaviť sa jednej z týchto poučiek ako nesprávnej a chytiť sa druhej ako správnej pre všetky doby a krajiny, avšak ktorej z nich sa má chytiť, to nevie. Vzniká čosi ako bezvýchodná situácia. Súdruh Cholopov ani netuší, že obidve tieto poučky môžu byť správne, každá pre svoju dobu. Tak tomu býva vždy so školometmi a taldmudistmi, ktorí sa dostávajú nevyhnutne do bezvýchodnej situácie, pretože sa nesnažia pochopiť podstatu veci a citujú formálne, bez prizerania na tie historické pod-

mienky, na ktoré sa vzťahujú citáty. Ale v skutočnosti, ak preskúmame a pochopíme otázku v jej podstate, niet nijakých dôvodov pre bezvýchodnú situáciu. Ide o to, že Stalinova brošúra o marxizme v jazykovede a Stalinov prejav na XVI. sjazde strany majú na zreteli dve celkom rozličné obdobia, následkom čoho i poučky sú rozličné.

Stalinova poučka v jeho brošúre, v tej časti, ktorá sa dotýka kríženia jazykov, má na zreteli obdobie *pred víťazstvom socializmu* v svetovom meradle, keď vykorisťovateľské triedy sú vládnúcou silou vo svete, keď národnostný a koloniálny útlak ešte trvá, keď národná izolovanosť a vzájomná nedôvera medzi národmi sú zakotvené v odlišnostiach štátov, keď ešte niet národnej rovnoprávnosti, keď kríženie jazykov prebieha ako boj za nadvládu jedného z nich, keď ešte nie sú podmienky pre mierovú a priateľskú spoluprácu národov a jazykov, keď sú aktuálne nie spolupráca a vzájomné obohacovanie jazykov, lež asimilácia jedných a víťazstvo druhých jazykov. Je pochopiteľné, že za takýchto podmienok môžu byť iba víťazné a porazené jazyky. A práve tieto podmienky má na zreteli Stalinova poučka, keď hovorí, že kríženie, povedzme, dvoch jazykov vedie nie k vytvoreniu nového jazyka, ale k víťazstvu jedného z nich a k porážke druhého.

Čo sa týka druhej Stalinovej poučky z jeho prejavu na XVI. sjazde strany, v tej časti, ktorá sa týka splynutia jazykov v jeden spoločný jazyk, tam sa myslí na iné obdobie, a to na obdobie *po víťazstve socializmu* v svetovom meradle, keď svetový imperializmus už nebude existovať, keď vykorisťovateľské triedy budú svrhnuté, národnostný a koloniálny útlak likvidovaný, národná izolovanosť a vzájomná nedôvera národov budú nahradené vzájomnou dôverou a sblížením národov, uskutoční sa národná rovnoprávnosť, politika utláčania a asimilovania jazykov bude likvidovaná, dosiahne sa spolupráca medzi národmi a národné jazyky budú mať možnosť spoluprácou vzájomne sa obohacovať. Pochopiteľne, že za týchto podmienok nemôže byť reč o potlačení a porazení jedných jazykov a o víťazstve druhých. Potom už nepôjde o dva jazyky, z ktorých jeden je porazený a druhý vychádza z boja ako víťaz, ale o stovky národných jazykov, z ktorých v dôsledku dlhej hospodárskej, politickej a kultúrnej spolupráce národov sa budú tvoriť najprv najviac obohatené jednotné pásmové jazyky a potom tieto pásmové jazyky splynú v jeden spoločný medzinárodný jazyk, ktorý prirodzene nebude ani nemecký, ani ruský, ani anglický, ale nový jazyk, ktorý v sebe slúči najlepšie prvky národných a pásmových jazykov.

Dvom rôznym obdobiam vývoja spoločnosti zodpovedajú teda dve rôzne poučky a práve preto, že zodpovedajú dvom rôznym obdobiam, sú obidve správne, každá pre svoju dobu.

Žiadať, aby tieto poučky neboly vo vzájomnom rozpore, aby sa vzájomne nevylučovaly, je tak isto nemiestne, ako by bolo nemiestne žiadať, aby obdobie nadvlády kapitalizmu nebolo v rozpore s obdobím nadvlády socializmu, aby sa socializmus a kapitalizmus navzájom nevylučovaly.

Školometi a talmudisti chápu marxizmus, jednotlivé závery a poučky marxizmu ako sbierku dogiem, ktoré sa „nikdy" nemenia, bez ohľadu na zmeny podmienok spoločenského vývoja. Domnievajú sa, že ak sa naučia nazpamäť tieto závery a formuly a začnú ich citovať hlava-nehlava, budú schopní riešiť akékoľvek otázky, a spoliehajú sa na to, že nabiflované formuly a závery sa im hodia pre všetky doby a krajiny, pre všetky životné situácie. Tak môžu však myslieť iba ľudia, ktorí vidia literu marxizmu, ale nevidia jeho podstatu, biflujú texty záverov a poučiek marxizmu, ale nechápu ich obsah.

Marxizmus je veda o zákonoch vývoja prírody a spoločnosti, veda o revolúcii utláčaných a vykorisťovaných más, veda o víťazstve socializmu vo všetkých krajinách, veda o výstavbe komunistickej spoločnosti. Marxizmus ako veda nemôže uviaznuť na jednom mieste, rozvíja a zdokonaľuje sa. Marxizmus sa musí vo svojom vývoji obohacovať novou skúsenosťou, novými poznatkami, jeho jednotlivé poučky a závery sa teda musia časom meniť, musia sa nahrádzať novými poučkami a závermi, zodpovedajúcimi novým historickým úlohám. Marxizmus neuznáva nezmeniteľné závery a formuly, záväzné pre všetky epochy a obdobia. Marxizmus je nepriateľom akéhokoľvek dogmatizmu.

28. júla 1950.

J. Stalin

Z ruského originálu „Otvet tovariščam", ktorý vyšiel r. 1950 v 14. čísle XXVII. ročníka časopisu „Boľševik" a 2. augusta 1950 v moskovskej „Pravde", preložili Ľubomír Ďurovič a Alexander Isačenko. Jazykovú apretúru slovenského prekladu vykonal Štefan Peciar.

V prvom čísle sme uverejnili veľmi dôležitú štúdiu J. V. Stalina „O marxizme v jazykovede". Táto štúdia vyvolala veľký ohlas medzi všetkými pokrokovými vedcami, najmä v radoch lingvistov. Po jej uverejnení v moskovskej „Pravde" obrátili sa niektorí mladí sovietski vedeckí pracovníci a praktici na súdruha Stalina s novými otázkami. Stalin na ich otázky odpovedal vo forme listov, ktoré uverejnily temer súčasne časopisy „Boľševik" (roč. XXVII, 1950, č. 12 a 14) a moskovská „Pravda" (4. júla a 2. augusta 1950) pod nadpismi „K nekotorym voprosam jazykoznanija" (K niektorým otázkam jazykovedy) a „Otvet tovariščam (Odpoveď súdruhom).

V tomto čísle Slovenskej reči uverejňujeme preklady spomenutých Stalinových listov. *Red.*

Tvorenie slov[1]

Ján Horecký

V spisovnej slovenčine, podobne ako v mnohých iných jazykoch, sú dva druhy slov: *neodvodené*, to jest také, ktoré pozostávajú iba zo základného a jediného prvku, a ďalej *odvodené* (prípadne složené), to jest také, ktorých určitá časť sa opakuje aj v iných slovách a ktorou sa dajú tvoriť aj iné slová podobného druhu. Túto opakujúcu sa časť, ktorá má určitý význam, voláme odvodzovacou príponou.

Napr. v slove *rybár* je takouto odvodzovacou príponou časť *-ár*, ktorá nám hovorí, že toto slovo označuje človeka, ktorý sa nejakým spôsobom zaoberá rybami. Podobný význam má táto odvodzovacia prípona aj v rade iných slov: *košikár, stolár, tesár, sklenár* a pod.

Pritom však je medzi odvodzovacími príponami, ktoré jestvujú v súčasnej slovenčine a ktorými sa ešte stále dajú tvoriť ďalšie slová, určitý poriadok, určité roztriedenie podľa významu.

A. Tvorenie podstatných mien.

Podstatné mená činiteľského významu.

Podstatné mená činiteľského významu sú také slová, ktorými sa obyčajne označujú ľudia vykonávajúci činnosť, ktorú naznačuje príslušné sloveso. Tvoria sa teda vždy od slovies, a to odvodzovacími príponami *-teľ, -č, -ec, -ca,* zriedkavejšie aj príponami *-ák/iak, -ár/iar.*

Odvodzovacia prípona *-teľ* býva obyčajne v slovách, ktoré sú odvodené od nedokonavých slovies, ako napr. *učiteľ, spisovateľ, odberateľ, nakladateľ.* Zriedkavejšie sú odvodené od slovies nedokonavých, ako napr. *objaviteľ, predplatiteľ, spasiteľ.*

Príponou *-č* sú tvorené slová ako napr. *čistič, vodič, strihač, pokrývač, slievač, spriadač, vykladač, pristrihovač* a pod.

Odvodzovacia prípona *-ec* je v slovách ako *letec, vedec, strelec, románopisec, znalec.* Okrem toho sa však touto príponou tvoria aj slová zdrobňujúce (*chlap — chlapec*) a podstatné mená nositeľa vlastnosti (*starec, slepec*), ba možno povedať, že práve pri podstatných menách činiteľského významu sa už táto odvodzovacia prípona pomerne málo využíva.

Ešte menej sa na tvorenie nových slov využíva odvodzovacia prípona *-ca,* ktorá je v slovách ako *sudca, strážca, zradca, ochranca, zástupca.*

Prípona *-ák,* resp. po mäkkých spoluhláskach *-iak* má činiteľský význam napr. v slovách *tulák, divák, pešiak.* Okrem toho má táto prípona aj význam nástroja alebo veci, ako vidieť na slovách *padák, bodák, zdvihák, zobák* a i.

Medzi jednotlivými odvodzovacími príponami podstatných mien činiteľského významu sú jemné významové odtienky, badateľné najmä pri slovách, ktoré sú utvorené od toho istého základu, napr. *nositeľ poistenia*

[1] Učebná látka, ktorú predpisujú osnovy pre druhý ročník gymnázií.

— *nosič uhlia* — *únosca detí, vodič auta* — *vodca ľudu, nakladateľ kníh* — *nakladač dreva.* Všeobecne možno povedať, že podstatné mená s príponou *-teľ* označujú skôr hodnosť, úrad, titul, kým podstatné mená s príponou *-č* označujú obyčajne osobu, ktorá skutočne vykonáva naznačenú činnosť. Podstatné mená činiteľského významu s odvodzovacími príponami *-ár, -ca, -ec* sú zriedkavejšie.

Podstatné mená zamestnania.

Podstatné mená zamestnania, to jest pomenovania osôb, ktoré sa niečím zamestnávajú, sú veľmi blízke spomenutým podstatným menám činiteľského významu. Preto sa okrem osobitných prípon tvoria často aj odvodzovacími príponami činiteľského významu.

Príponou *-ár* (po mäkkých spoluhláskach, niekedy aj po *s* a *b* príponou *-iar*) tvoria sa podstatné mená zamestnania najčastejšie z podstatných mien, ako napr. *cestár, poštár, sochár, kamenár, hrebenár, sviečkár, košikár, chlebár, koniar, železničiar, mäsiar, garbiar.*

Okrem podstatných mien zamestnania tvoria sa touto príponou aj podstatné mená iného významu, napr. *odborár* (člen odborovej organizácie), *matičiar* (člen, prívrženec Matice), *modlár* (kto uctieva modly) a pod.

Odvodzovacou príponou *-(n)ík* (po dlhých slabikách *-(n)ík*) tvoria sa podstatné mená zamestnania z prídavných i z podstatných mien, ako napr. *robotník, úderník, vrátnik, papiernik, obuvník, kožušník, zámočník.*

Touto príponou sa okrem toho tvoria aj zdrobňujúce podstatné mená, podstatné mená miesta a podstatné mená nositeľa vlastnosti.

Odvodzovacími príponami činiteľského významu tvoria sa podstatné mená zamestnania od slovesných základov, ako napr. *nakladateľ, spisovateľ, hasič, predavač, spevák, kupec, lezec, správca* a pod.

Význam podstatného mena zamestnania majú aj niektoré cudzie slová, ako napr. *notár, advokát, galvanizér, trafikant, agent, huslista,* teda najmä slová, ktoré sú zakončené na *-ár, -át, -ér, -ant, -ent, -ista.*

Podstatné mená dejové.

Dejový význam je najzreteľnejší v slovesných podstatných menách *(čítanie, písanie, spievanie, chodenie),* ktoré, pravda, niekedy strácajú svoj slovesný ráz a stávajú sa iba názvami vecí. Tak napr. *jedenie* neznamená už iba činnosť, ale aj to, čo sa je, teda *jedlo.* Takého druhu sú napr. aj slová *čítanie, vedenie, tesnenie, mrežovanie.*

Významove temer rovnocenná s týmito slovesnými podstatnými menami je odvodzovacia prípona *-ot,* napr. v slovách *hrkot, jagot, buchot.*

Odvodzovacie prípony *-ka* (pre ženský rod) a *-ok* (pre mužský rod) nemajú už iba význam deja, činnosti, ako to vidieť ešte napr. v slovách *príučka, poľovačka, ústupok,* ale veľmi často označujú už aj výsledok deja alebo celkom konkrétnu vec, ako vidieť z príkladov *obálka, spojka, výsypka, prírastok, zlomok, opasok.* Dejový význam je najzrejmejší pri tých podstatných menách, ktoré sa tvoria príponou *-ka* od slov činiteľského významu. Porov. *lapač* — *lapačka, odberač* — *odberačka* a pod.

Odvodzovacie prípony *-ota (robota)*, *-ba*, *(plavba, honba, ženba)*, *-tba/itba (siatba, modlitba)* a *-tva (žatva)* využívajú sa už pri tvorení nových podstatných mien iba veľmi málo.

K dejovým podstatným menám patrí aj veľa slov, ktoré sú odvodené od slovesného základu bez odvodzovacej prípony a často majú predponu, ako napr. *boj, let, tlak, pretlak, nátlak, obťah, výťah, vývoj* a pod.

Podstatné mená nástroja.

Podstatné mená nástroja tvoria sa najčastejšie odvodzovacou príponou *-dlo*, pri ktorej je význam nástroja najzreteľnejší, pretože nemá nijaký iný, vedľajší význam. Napr. *lietadlo, sladidlo, meradlo, kyvadlo, nosidlo, kružidlo.*

Pomerne častá je aj odvodzovacia prípona *-ivo*, pravda, význam nástroja je tu už veľmi zatienený *(kladivo)*. Častejší je tu význam látky alebo súhrnu látok, ako napr. v slovách *farbivo, svietivo, palivo, pradivo, tlačivo.*

Odvodzovacie prípony *-la (metla)*, *-lka (hrkálka)* a *-lica (praslica)* sa už dnes nevyužívajú na tvorenie nových podstatných mien.

Podstatné mená nástroja sa však tvoria aj odvodzovacími príponami činiteľského významu, ako vidieť z príkladov *bodák, vrták, chladič, varič, vysavač, krájačka, naberačka, striekačka* a pod.

Podstatné mená miesta.

Najbežnejšia odvodzovacia prípona pre tvorenie podstatných mien miesta je *-áreň* a *-ovňa*, zriedkavejšia *-ňa: plaváreň, cementáreň, knihtlačiareň, koksáreň, kotláreň, čakáreň, baliareň; poisťovňa, bačovňa, čajovňa, sborovňa, práčovňa; dielňa, záložňa, stajňa.*

Podobná dvojtvarovosť je aj pri prípone *-isko/ište*, z ktorých prípona *-ište* je v súčasnej slovenčine zriedkavejšia. Tvoria sa ňou podstatné mená miesta obyčajne od základného podstatného mena, napr. *bojište, útočište, prekladište, letište.* Príponou *-isko* sa tvoria podstatné mená miesta nielen od základných podstatných mien, ako napr. *bydlisko, stredisko, rodisko,* ale aj od prídavných mien (napr. *butovisko, makovisko, ovosnisko)* a od slovesných príd. mien (napr. *parenisko, kúrenisko, zhorenisko).*

Odvodzovacou príponou *-ica* sa tvoria podstatné mená miesta iba od prídavných mien, takže sa zdá, ako by tu vlastne bola prípona *-nica: knižnica, strážnica, radnica, pálenica, šachovnica.* Také isté pomery sú aj pri prípone *(n)ík: rybník, skleník, trávnik, chodník.*

Miestny význam máva niekedy aj odvodzovacia prípona *-dlo (divadlo, žriedlo, močidlo)* alebo *-ín, -ínec/inec (včelín, cintorín, kurín, žrebčínec, hostinec).* Veľmi málo zreteľný je miestny význam v príponách *-ina (oráčina, pevnina, výšina)* a *-ava (dúbrava, Trnava).*

V miestnom význame sa niekedy používa aj prípona *-ie.* Napr. v slovách ako *poriečie, záhumnie, pohorie, predhorie, Pohronie, Ponitrie, Záblatie* a pod.

Podstatné mená pôvodu a príslušnosti.

Obyvateľské podstatné mená sa tvoria príponou *-an*, pred ktorou sa spoluhláska niekedy mäkčí. Napr.: *Nitran, Detvan, Pražan, Holanďan.* V dnešnom jazyku je však častejšia prípona *-čan*, ako vidieť napr. v slovách *Bratislavčan, Žilinčan, Štúrovčan, Jesenčan, Partizánčan.* Zriedkavejšia je tu prípona *-ák/iak* (napr. v slovách ako *Slovák, Lipták, Bavorák, Pražák)* alebo prípona *-ec* (napr. *Oravec, Japonec, Topoľčanec).*

Tie isté prípony sa vyskytujú aj vo všeobecných podstatných menách, ako napr. *zeman, dedinčan, vojak, sedliak, štúrovec, stalinovec/stalinec, cudzinec.*

Význam pôvodu a príslušnosti majú aj zdomácnené cudzie prípony *-ita* a *-ista.* Napr.: *husita, komunista, postupista* a pod.

Podstatné mená nositeľa vlastnosti.

Najčastejšie sa pre tvorenie týchto podstatných mien využívajú odvodzovacie prípony *-ík* a *-ec.*

Príponou *-ík* sa označujú nielen osoby, ktoré sú nositeľmi určitej vlastnosti, ako napr. *bezbožník, neverník, falošník, márnotratník, smrteľník*, ale aj podstatné mená zamestnania *(roľník, školník)* a názvy niektorých vecí *(blatník, parník, slovník, sklenik* a pod.).

Prípona *-ec* sa používa pri tvorení podstatných mien nositeľa vlastnosti jednak od prídavných mien vo vlastnom smysle (napr. *slepec, hýrivec, starec, synovec, lieskovec)*, jednak od príčastí *(povstalec, chovanec, verenec, zajatec, pokrytec, osvojenec* a pod.).

Pre tvorenie ženských podstatných mien nositeľa vlastnosti sa veľmi často využíva prípona *-ica*, ako vidieť na slovách *železnica, kapustnica, slivovica, hrmavica, praženica,* alebo prípona *-ina* (v slovách ako *baranina, slonovina, bielkovina, starina, miešanina, slúčenina, zavarenina* a i.).

Častá je aj odvodzovacia prípona *-ok* v mužskom rode a *-ka* v ženskom rode: *bielok, včerajšok, desiatok, dodatok, prípitok; hnojovka, šírka, dvojka, pálenka, spievanka.*

Zriedkavé a málo využívané sú prípony *-ák/iak (chudák, pešiak), -och (beloch), -áň/án (dlháň, velikán), -aňa (dlhaňa), -oš (hološ), -oň (beloň), -áš (velikáš), -uľa (bleduľa), -uša (beluša), -ucha (mladucha).*

Podstatné mená vlastnosti.

Podstatné mená tohto druhu sú poväčšine abstraktné. Tvoria sa najčastejšie príponou *-osť*, ako vidieť z príkladov *bojovnosť, svedomitosť, cudzosť, múdrosť, skúsenosť, výslovnosť, vedomosť* a pod.

Niekedy sa táto prípona strieda s príponou *-ota* v tých istých slovách, pričom raz toto striedanie nemá vplyv na význam *(lacnosť — lacnota, jasnosť — jasnota, novosť — novota)*, raz zase so zmenou prípony ide aj zmena významu *(hodnosť u vojska — hodnota tovaru, milosť pre odsúdeného — milota človeka).* Pravda, sú aj také slová, v ktorých je možná len prípona *-ota*, ako napr. *dobrota, samota.*

Niekedy sa s príponou *-osť* strieda aj prípona *-oba*. Napr. *starosť o niečo — staroba človeka, zlosť človeka — zloba sveta*. Bez možnosti striedania sú napr. slová *choroba, hnusoba*.

S doteraz uvedenými príponami sa strieda aj prípona *-stvo: bohatosť — bohatstvo, nedbalosť — nedbalstvo, opilosť — opilstvo* a pod.

Veľmi zriedkavá v tomto význame je prípona *-ie*, napr. v slovách *zdravie, vedomie, ostrie*.

Prechyľovanie.

Prechyľovaním (móciou) voláme tvorenie ženských podstatných mien od príslušných podstatných mien mužského rodu, alebo presnejšie ten zjav, že striedaním určitých odvodzovacích prípon pri tom istom základe sa tvoria raz podstatné mená mužského rodu, inokedy podstatné mená ženského rodu.

Najčastejšie je v tomto smysle striedanie *-(n)ík/(n)íčka*, ako napr. v slovách *robotník — robotníčka, úderník — úderníčka, poverenik — poverenička, pomocník — pomocníčka*. Veľmi často sa prípona *-ka* jednoducho pridáva k tvaru mužského podstatného mena (pričom niekedy nastávajú určité zmeny v tvare podstatného mena mužského rodu). Ako príklady možno uviesť *učiteľ — učiteľka, spisovateľ — spisovateľka, dedinčan — dedinčianka, manžel — manželka, minister — ministerka*.

Striedanie je aj pri odvodzovacích príponách *-ík/ica* a *-ec/ica*, napr. *falošník — falošnica, svätec — svätica*. Ale v dnešnej slovenčine sa takéto tvorenie využíva pomerne málo. Tak isto málo sa využíva tvorenie prostým pridávaním prípony *-ica* k tvaru mužského podstatného mena, napr. *holub — holubica*.

Zato dosť častá je prípona *-kyňa*, pravda, v závislosti od výskytu prípony *-ca*. Napr.: *sudca — sudkyňa, radca — radkyňa, vodca — vodkyňa*, ďalej napr. *otrok — otrokyňa, boh — bohyňa, letec — letkyňa*.

Hromadné podstatné mená.

Hromadné podstatné mená, ktoré majú len jednotné číslo, ale označujú väčší počet, množstvo osôb alebo vecí, tvoria sa v slovenčine odvodzovacími príponami *-ie, -ina, -stvo, -ež* a *-ač*.

Najpríznačnejšia a veľmi častá je prípona *-ie*. Napr. v slovách *uhlie, lístie, ihličie, perie, páperie, prútie, súhvezdie, súkolie, zbožie, ovocie*.

Častá je prípona *-stvo*. Napr. v slovách *členstvo, mužstvo, obyvateľstvo, voličstvo, loďstvo, letectvo, Slovanstvo*.

Prípona *-ina* je zriedkavejšia. Napr. *batožina, burina, siatina, zverina*. Niekedy je tu striedanie s príponou *-ie*, ako vidieť na príkladoch *krovie — krovina, siatie — siatina*.

Odvodzovacia prípona *-ač*, ale najmä *-ež* je v dnešnom jazyku pomerne málo využitá. Napr. *chrobač, žobrač, hniľač; mládež, stárež*.

Zdrobňujúce podstatné mená.

Najčastejšou odvodzovacou príponou pri tvorení zdrobnených podstatných mien je prípona *-ík* (ktorá sa využíva aj pri tvorení podstatných mien

zamestnania a podstatných mien nositeľa vlastnosti). Napr.: *cukrík, rybárik, vojačik, môstik, ovsík, chlebík, riadik, stolík* a i.

Niekoľko zdrobňujúcich podstatných mien sa tvorí aj príponou *-ica: iskrica, izbica, truhlica, vidlica, bundica.*

Veľmi časté sú zdrobňovacie prípony *-ok* pre mužský, *-ka* pre ženský a *-ko* pre stredný rod. Napr.: *kvietok, žliabok, skliepok, vlások, obrázok, korienok; hlávka, skalka, žienka, rybka, ulička, slamka, blanka, krivka; polienko, čielko, zrkadielko* a pod.

V mužskom rode sa dosť využíva aj prípona *-ček: stromček, chlapček, venček, domček* a pod.

Zdrobňovací význam popri význame nositeľa vlastnosti je v prípone *-ec,* v strednom rode *-ce,* ako vidieť z príkladov *chlapec, dvorec, stĺpec, zvonec; drevce, ojce, hrdielce* a i.

Úplne jasný zdrobňovací význam má prípona *-a/ä* v podstatných menách stredného rodu, ktorou sa označujú mláďatá. Napr.: *žriebä, chlápä, chlapča, kvieťa, bíša, húsa, vnúča, kurča, cigánča* a pod.

V niektorých prípadoch ako by nestačila pôvodná zdrobňovacia prípona, alebo jej význam sa zdá už natoľko ošúchaným, že sa zdrobňuje dlhšími príponami, povedali by sme, druhého stupňa, ktoré vznikly splynutím dvoch prípon.

Také odvodzovacie zdrobňovacie prípony sú: *-íček/iček (gazdíček, chlebíček, kúštiček), -ička (kašička, kravička, tehlička), -ečko (vínečko, polienečko)* a *-atko/iatko (húsatko, prasiatko, teliatko, chlapiatko).*

Ďalšie zdrobňovacie prípony tohto druhu sú: *-enko/inko (tatenko, apinko), -enka/ienka (šablenka, slobodienka, maminka), -uška (cipuška, mamuška)* a *-ôčka/očka (dedinôčka, šatôčka, sviečočka, fajočka).*

Maznavé podstatné mená.

Maznavé podstatné mená sa tvoria vcelku tými istými odvodzovacími príponami ako podstatné mená zdrobňujúce, preto niekedy ťažko určiť, či ide o podstatné meno zdrobňujúce alebo maznavé.

Osobitnú skupinu medzi maznavými podstatnými menami tvoria osobné, krstné mená, ak sú proti svojmu úradnému zneniu pozmenené. Táto zmena sa týka obyčajne zakončenia. Napr. *Vinco* miesto úradného *Vincent, Fero* miesto *František, Tera* miesto *Terézia, Mara* miesto *Mária.* Niekedy sa vynecháva začiatok úradného znenia, ako vidieť napr. na krstných menách *Matilda — Tilda, Leopold — Poldo, Antónia — Toňa, Tonka* a pod.

Patria sem, rozumie sa, aj krstné mená v svojej zdrobňujúcej podobe. Napr. *Anna — Anička, Ján — Janko, Janíčko, Štefan — Števo, Števko, Štefanko* a pod.

Zveličujúce podstatné mená.

Najpríznačnejšia odvodzovacia prípona so zveličujúcim významom je *-isko* alebo *-sko.* Napr. v slovách *chlapisko, babisko, babsko, dubisko, stromisko, psisko.*

Zveličujúci význam pri iných príponách je vždy iba druhotný, vyplývajúci z významu základného slova.

Zhoršujúce podstatné mená.

Zhoršujúci význam máva niekedy prípona *-isko,* ako vidieť napr. zo slov *chlapčisko, babsko.*

Zreteľný zhoršujúci význam je však najmä v príponách *-oň (odroň, corgoň), -áň/aňa (hlaváň — hlavaňa)* alebo *-an (trhan), -ún/úň (chrapún, krikľún;* ale v slovách *letún, pestún* niet zhoršujúceho významu). Ďalej sem patria odvodzovacie prípony, ktoré majú zčasti aj význam nositeľa vlastnosti. Sú to: *-ák (darebák, pľuhák), -áč/ač (bachráč, žobrač), -úch (smradúch), -och (leňoch), -as (keťas), -áš (argaláš), -oš (babroš), -úr (Nemčúr), -ál (nosál), -uľa (krivuľa)* a *-aj (chumaj).*

Pomerne zriedkavé sú v slovenčine prípony *-da, -nda.* Napr. *chamajda, frnda, drnda.*

B. Tvorenie prídavných mien.

Prídavné mená zo slovesného základu.

Súvis prídavného mena so slovesom prejavuje sa najzreteľnejšie v slovesných prídavných menách čiže príčastiach.

Príčastie prítomné je svojím významom veľmi blízke činiteľským podstatným menám. Preto sa aj často používa ako spodstatnelé. Napr. *cestujúci, vlakvedúci.* Inokedy má toto príčastie úplne úlohu prídavného mena, ako vidieť z príkladov *vedúci úradník, vedúce lietadlo* a pod.

Príponou *-cí* (ktorá sa pridáva k neurčitkovému kmeňu) sa tvoria prídavné mená s významom nástroja alebo prostriedku: *sbierací hárok, soznamovací večierok, dorozumievací prostriedok, krycia farba, bicie hodiny, hracia plocha.* Takéto prídavné mená nemožno však tvoriť od slovies ako *viesť, niesť, vidieť, prosiť, nosiť, baliť,* preto sa v týchto prípadoch ako prídavné meno nástroja využíva príčastie prítomné. Napr. *plniace pero, baliaci papier, taviaca pec* a pod.

Od tvaru minulého času (*l*-ového príčastia) tvoria sa prídavné mená pomerne zriedka, napr. *zrelý, potrhlý, padlý, minulý, smelý, zomrelý,* a to obyčajne vtedy, ak je ich súvis so slovesným dejom už veľmi vzdialený. Ak sa tento súvis ešte živo pociťuje, používajú sa tvary príčastia minulého trpného, teda *zvädnutý, uschnutý, umretý, vzniknutý* a pod.

Zvyšky prídavných mien, tvorených od trpného príčastia prítomného času (ktoré v súčasnej slovenčine už nejestvuje), sú v prídavných menách *vedomý, vidomý, lakomý, známy.*

Od trpného príčastia minulého tvoria sa prídavné mená celkom bežne, a to príponami *-ný (kupovaný, trpený, videný, predvídaný), -ený (nesený)* a *-tý (seknutý, pitý).*

Na vyjadrenie vlastnosti tvoria sa prídavné mená od slovies príponami *-úci/tý* a *-áci.* Napr.: *horúci, hynúci, treskúci, tekutý, mrzutý, trváci, jedáci* a pod.

Možnosť uskutočnenia slovesného deja sa vyjadruje prídavnými me-

nami s odvodzovacou príponou *-teľný*. Napr.: *čitateľný, viditeľný, nepostrádateľný, násobiteľný, deliteľný, vykonateľný* a pod.

Niekoľko odvodzovacích prípon sa používa na tvorenie takých prídavných mien, ktoré označujú schopnosť a náchylnosť k deju, naznačenému slovesným základom. Sú to prípony *-vý (snivý, hravý), -avý/ľavý (pichavý, pichľavý, horľavý, krikľavý), -ivý/livý (žalostivý, premenlivý), -čivý (rojčivý, ústupčivý, pálčivý)* a *-ný (kujný, tvárny, väzný, prenosný)*.

Privlastňovacie prídavné mená.

Príponami *-ov, -in* sa tvoria privlastňovacie prídavné mená individuálne, to jest také, ktorými sa privlastňuje jednotlivcovi, nie súhrnu jednotlivcov: *otcov, bratov, rybárov, vojakov, učiteľov; matkin, rybárkin, učiteľkin* a pod. Prípona *-ov* patrí rodu mužskému, *-in* rodu ženskému.

Niekedy bývajú prípony *-ov, -in* aj vo zvieracích menách, ale to iba vtedy, ak možno niečo privlastňovať jednotlivému zvieraťu, napr. *psova búda, mačkin tanier*, alebo v niektorých ľudových názvoch rastlín *(volov chvost, volovo oko)*. Nemožno tvoriť takéto prídavné mená od neživotných podstatných mien (nie sú teda možné tvary „dubov", „mečov" a pod.).

Príponami *-í, -ský* sa tvoria privlastňovacie prídavné mená druhové, to jest také, ktorými sa privlastňuje celému druhu alebo rodu.

Prípona *-í* býva najčastejšie pri prídavných menách odvodených od mien zvierat, a to všetkých troch rodov: *oslí, vlčí, kozí, vraní*. Často má táto prípona aj tvar *-cí/ací*, najmä ak ide o odvodeninu od podstatného mena stredného rodu. Napr. *teľací, husací, kozľací, kačací, myšací*. Od osobných mien sa takéto prídavné mená tvoria veľmi zriedkavo. Známe sú napr. *človečí, kniežací, babí*.

Odvodzovacou príponou *-ský*, ktorá je blízka prípone *-í* tým, že označuje vlastnosť druhu, nie jednotlivca, tvoria sa privlastňovacie prídavné mená k menám krajín a krajov *(slovenský, liptovský, babylonský)*, miest *(bratislavský, pražský)*, národov *(slovenský, čínsky)*, zamestnania i hodnosti *(spisovateľský, vodičský, komisársky, ministerský)*.

Často má táto prípona aj širšie tvary *-ovský (sudcovský, moskovský), -inský (materinský, hostinský), -enský (chlapčenský, dielenský, nemocenský, poradenský)*.

Osobitne treba pripomenúť, že miesto prípony *-ský* býva často prípona *-cký* alebo *-ký*. Napr. *strannícky, vlastenecký, umelecký, herecký, český, ruský*.

Prípona *-ický* sa používa na tvorenie privlastňovacích prídavných mien od cudzích podstatných mien, zakončených na *-ia, -a* alebo na skupinu spoluhlások. Napr. *filozofia — filozofický, chémia — chemický, fyzika — fyzický, komunista — komunistický, fakt — faktický, arktis — arktický* a pod.

Prídavné mená pôvodu a látky.

Najčastejšia je tu odvodzovacia prípona *-ový: slivkový, papierový, lekvárový, pieskový, betónový* (vo význame látky); *zrakový, hlasový,*

vzduchový (vo význame pôvodu); *hodinový, stolový, delový, odborový* (vo význame iba vzťahu vo všeobecnosti). Niekedy je pri tých istých prídavných menách striedanie s príponou *-ný*, ako napr. *vodový — vodný, pivový — pivný*, najčastejšie s malým významovým odtienkom alebo s rôznym využitím v terminologiách.

Aj príponou *-ný* sa teda tvoria prídavné mená pôvodu a látky, ale zriedkavejšie: *hodvábny, konopný, soľný, železný, kamenný.*

Ešte zriedkavejšia je prípona *-ený* (napr. *olovený*), ktorá sa tiež niekedy strieda s príponou *-ový*, ako vidieť z príkladov *plátený — plátnový, vlnený — vlnový.*

Prídavné mená hojnosti.

Tieto prídavné mená sa tvoria príponami *-atý, -itý, -avý* a *-ivý.*

Príponou *-atý* sa tvoria prídavné mená zväčša z podstatných mien. Napr. *rohatý, nosatý, bradatý.* Niekedy je tu striedanie s *-itý (vápenatý — vápenitý).*

Ak sa táto prípona pripája k tvarom prídavného mena na *-ový* alebo *-ný*, dostáva podobu *-ovatý (hrčovatý, jedovatý, lojovatý)* alebo *-natý (ľudnatý, drevnatý, telnatý).* Ale kým pri prípone *-ovatý* je striedanie s *-ovitý (hrčovitý, jedovitý, lojovitý)*, pri prípone *-natý* striedania niet.

Prípona *-itý, -ovitý* je v slovách ako *hlasitý, zákonitý, peňažitý, složitý, srdcovitý, hviezdovitý,* pričom už význam hojnosti často ustupuje významu podobnosti.

Ani v príponách *-avý, -ivý* niet striedania: *deravý, krvavý, tmavý, belavý; dobrotivý, daždivý.* Prípona *-avý/kavý* je častá pri vyjadrovaní farebných odtienkov: *zelenavý/zelenkavý, červenavý/červenkavý, žltavý/žltkavý* a pod.

Prídavné mená významu zdrobňujúceho a zväčšujúceho.

Najčastejšie zdrobňovacie prípony prídavných mien sú *-astý (zelenastý, šedastý, modrastý, sladkastý, horkastý), -ovastý (podlhovastý)* a *-istý (zlatistý, kamenistý).*

Veľkú mieru určitej vlastnosti s citovým podfarbením vyjadrujú prípony *-učký, -učičký, -unký, -ulinký, -ulilinký.* Napr. *sladučký, sladučičký, sladunký, sladulinký, sladulilinký; milučký, miluňký, milulilinký* a pod.

Prídavné mená zväčšujúceho významu sa tvoria príponami *-ánsky* a *-izný*, ako napr. *velikánsky, veličizný, vysokánsky, vysočizný,* pričom medzi obidvoma príponami niet podstatnejšieho významového rozdielu.

C. Tvorenie slovies.

Pri tvorení slovies nieto toľko odvodzovacích možností ako pri tvorení prídavných mien a najmä pri tvorení podstatných mien. Predsa však možno určiť jednotlivé odvodzovacie prípony, ktorými sa tvoria slovesá od podstatných mien, od prídavných mien alebo aj od slovies.

Slovesá vyslovujúce činnosť menného základu tvoria sa príponami *-i-, -ova-*, napr. *valach — valašiť, leňoch — leňošiť, sluha — slúžiť, hriech — hrešiť; pán — panovať, kráľ — kraľovať, bača — bačovať, úrad — úradovať*. Niekedy je miesto prípony *-i-* prípona *-či-: rybár — rybárčiť, úderník — úderníčiť, úradník — úradníčiť, vojak — vojenčiť*.

Tými istými príponami, ale zriedkavejšie, tvoria sa aj slovesá znamenajúce „robiť tým, čo označuje menný základ". Napr. *hosť — hostiť, hosť — hosťovať, zradca — zradcovať, sudca — sudcovať* (o športovom rozhodcovi).

Príponami *-i-, -a-, -ova-* sa ďalej tvoria slovesá s významom „robiť niekomu to, čo označuje menný základ", alebo „opatrovať tým, čo označuje menný základ". Napr. *škoda — škodiť, škola — školiť, strach — strašiť; hnev — hnevať, trest — trestať; strava — stravovať, koruna — korunovať; soľ — soliť, čierny — čierniť, sedlo — sedlať, striebro — striebriť — postriebrovať* a pod.

Napokon príponami *-ie-, -i-* sa tvoria slovesá označujúce dej, ktorý vyplýva z menného základu. Napr. *rozum — rozumieť, myseľ — myslieť, žiaľ — žialiť, žalosť — žalostiť*.

Z prídavných mien sa tvoria také slovesá, ktoré majú význam „stávať sa takým, ako označuje prídavné meno", a to príponami *-nú-* a *-(n)ie-*. Napr. *starý — starnúť, mladý — mladnúť, tučný — tučnieť, lačný — lačnieť* a pod.

Prípona *-i-* má význam „robiť takým, ako označuje prídavné meno". Napr. *suchý — sušiť, ostrý — ostriť, biely — bieliť*.

Podobne ako pri podstatných a prídavných menách, tak aj pri slovesách sa môžu tvoriť pomenovania s významom zdrobňujúcim. Pravda, tu je tvorenie obmedzené na jedinú príponu *-ka-*. Napr. v slovesách *bežať — bežkať, žmúriť — žmurkať, robiť — robkať, baviť — bavkať*.

Osobitne treba spomenúť prípony, ktorými sa naznačuje *zmena slovesného vidu*.

Príponou *-nú/nu* sa vyjadruje, že slovesný dej, ktorý pôvodne trval dlhší čas, trvá iba najkratšiu chvíľku a hneď sa končí: *padať — padnúť, kopať — kopnúť, vrhať — vrhnúť, rýpať — rýpnuť*.

Sloveso, ktoré označuje dej jednoducho trvajúci alebo trvajúci len chvíľku, mení sa na sloveso s významom pokračovania v začatej činnosti príponou *-i- (viezť — voziť), -a- (hodiť — hádzať, splatiť — splácať, hroziť — vyhrážať, splniť — spĺňať), -va-* alebo *-ja- (ukryť — ukrývať, byť — bývať, piť — pijať, zavyť — zavýjať)* a *-ova- (odprosiť — odprosovať, zobraziť — zobrazovať)*.

Činnosť opakovaná po nerovnakých a nepravidelných prestávkach sa vyjadruje príponami *-áva/ava-* alebo *-ieva-*. Napr. *sedieť — sedávať, hádzať — hádzavať, popíjať — popíjavať, vídať — vídavať, nosiť — nosievať, chodiť — chodievať*. Složená prípona *-ová+va-* sa pritom často skracuje na podobu *-íva-*. Napr. *kupovať — kupovávať — kupúvať, rokovať — rokovávať — rokúvať* a pod.

Popri uvedených príponách dôležitým prvkom pri tvorení spomínaných slovies je i rozličné striedanie hlások.

D. Tvorenie slov skladaním.

Dôležitým prostriedkom na tvorenie slov je aj ich skladanie z dvoch (zriedka z viacerých) samostatných slov do tzv. složenín.

S hľadiska významu a podľa toho, aké slovné druhy sú v složenine využité, možno rozlišovať niekoľko typov složenín.

Najbežnejšie je spojenie dvoch podstatných mien: *rodokmeň, hromosvod, štátoveda, ľudovláda, hmyzožravec, zákonodarca, vzduchoplavba, stromoradie, tvaroslovie, vinobranie, vlnobitie* a pod.

Pri slovesách je najobvyklejšie složenie s predponou.

O spojenie prídavného mena s podstatným menom ide napr. v slovách *blahobyt, cudzozemec, starovek, teplomer, rovnobežka, zlozvyk, veselohra, smutnohra, malomesto, veľkomešťan, železobetón, autodoprava.* Celkový význam takýchto složenín nie je rovný iba súhrnu významov složiek. Tak *starovek* nie je to isté čo *starý vek, malé mesto* má iný význam ako *malomesto, veselohra* je niečo iné než *veselá hra* atď.

Časté je aj spojenie podstatného mena s prídavným menom: *kameňouhoľný, smerodajný, zákonodarný, skalopevný, vodorovný, vodotesný, žiaruvzdorný* a pod.

Složeniny z dvoch prídavných mien píšeme obyčajne dovedna *(ľudovodemokratický, jazykovedný, literárnovedný, staroveký, krátkozraký),* zriedkavejšie so spojovníkom *(chemicko-technologický, slovensko-ruský, finančno-právny).*

Slovesný základ v prvej časti složenín je pomerne zriedkavý. Napr. *miesiželezo, vydriduch, meľhuba, tlčhuba, kosilaba.*

Spojovacou samohláskou popri zvyčajnom *-o-* býva niekedy aj *-e-* *(zemepis, bájeslovie), -i- (vlastizradca, ctihodný, vedychtivý)* alebo *-u-* *(cieľuprimeraný, trestuhodný, ohľaduplný).* Treba však povedať, že v takýchto prípadoch sa spojenie dvoch složiek cíti niekedy voľnejšie ako v prípadoch s *-o-*.

Ak je v složeninách prvé slovo v tvare druhého pádu množného čísla alebo v tvare základnej číslovky či zámena, vzniká složenina ešte voľnejšia: *kníhkupec, cestmajster, päťuholník, stonoha, svojhlavý* a pod.

Treba

Lexikálno-syntaktická štúdia.

Štefan Peciar

Častica „treba", ktorá vyjadruje potrebu, nutnosť, niekedy s významovým odtienkom povinnosti, nie je svojou povahou ani meno ani sloveso, lež je uprostred medzi menom a slovesom, pričom sa viac blíži slovesu než menu. Nevyjadruje síce slovesný dej, ale vyjadruje určitý stav „potreby, nutnosti". Pomocou tvarov slovesa „byť" môže vyjadrovať aj slovesný čas a slovesný spôsob, ba dokonca aj slovesné osoby. *Bolo treba, bude treba, bolo by treba.*[1] *Som vám treba, si nám treba, je nám treba*[2], *sme vám treba, ste nám treba, sú nám treba.*

Slovesná povaha častice „treba" zračí sa jasne v niektorých ustálených výrazoch hovorového jazyka, ako napr. *kde treba, kedy treba, koľko treba, keď treba, ako treba,* v ktorých častica „treba" má úlohu modálneho slovesa. Napr.: *pomáha, kde treba; urob, koľko treba; nik nepríde, keď treba; vystrojili svadbu, ako treba* (= ako sa patrí, ako je zvykom); *dostal, koľko treba* (= poriadne).

Ešte zreteľnejšie vyniká slovesný charakter častice „treba" v ľudovej reči, kde sa vyskytujú tvary *trebajú* (= sú treba, sú potrebné, -í), *trebal, trebala, trebalo, trebali* (bol, -a, -o, -i treba).

A predsa je zrejmé, že častica „treba" nie je sloveso. Niektorými vlastnosťami pripomína podstatné alebo prídavné meno. Napr. väzbou s genitívom, o ktorej bude reč ďalej. Aj v ľudovej odpovedi na zvedavú otázku má častica „treba" skôr charakter mena než slovesa. Napr.: Na čo to robíš? Na čo ti je to? *Treba.*

Častica „treba" viaže sa najčastejšie so slovesným *infinitívom.* Napr.: treba zdôrazniť, treba povedať, treba pamätať, treba ísť, treba robiť, treba sa postiť. So syntaktického hľadiska ide tu o vety obsahove jednočlenné, t. j. také, ktorých myšlienkový obsah je jednotný, nerozčlenený na podmet a prísudok. Hlavná vetná časť je tu len jedna.

Vzhľadom na povahu častice „treba" možno vety s „treba" pokladať za veľmi charakteristický typ jednočlenných viet. Je to prechodný typ medzi vetami mennými a slovesnými. Rovnaký charakter majú vety s *netreba, nemožno, možno,* v minulom čase *nebolo treba, nebolo možno, bolo možno,* v budúcom čase *nebude treba, nebude možno, bude možno.*[3]

---

[1] Vplyvom výrazov *bolo treba, bude treba, bolo by treba* preniká pomocné sloveso aj do prítomného času: *je treba.* Spojenie *je treba* ovládlo úplne v spisovnej češtine. Aj v slovenčine sa vyskytuje v hovorovej reči pomerne často (popri *treba*), ale vplyvom puristickej praxe nepokladá sa väzba *je treba* v spisovnej slovenčine doteraz za správnu.

[2] Napr. na otázku „Na čo ho voláte?" možno odpovedať: *Je* nám veľmi *treba* (= potrebný). I keď tu možno použiť aj neosobnú väzbu „veľmi nám ho treba", predsa len nie je správne zavrhovať osobnú väzbu „(on) je nám treba".

[3] Opäť sa tu vplyvom minulého a budúceho času vyskytujú v hovorovej reči aj výrazy *nie je treba* (v nárečiach *neni treba), nie je možno (možné), je možno,*

Infinitív, ktorý stojí pri častici „treba", je vetný predmet (pýtame sa naň otázkou „čo treba?"). Toto opäť svedčí o slovesnom charaktere častice „treba".

Podobne aj častá väzba *„treba, aby"* nasvedčuje, že častica „treba" je svojou povahou blízka slovesu. Vety s „aby" nasledujú totiž len po nadradených slovesných vetách.

Ale každý slovesný infinitív môže mať pri sebe opäť predmet, vyjadrený podstatným menom. Napr.: *Treba mať rozum. Treba dačo robiť. Treba robiť poriadok.* Tento menný predmet stáva sa často východiskom výpovede, presunie sa v čelo vety, stane sa formálnym podmetom a tým sa pôvodná jednočlenná veta zmení na dvojčlennú. Napr.: *Smluvy treba splniť* (dvojčlenná veta) = *Treba splniť smluvy* (jednočlenná veta). *Lad treba doredikať s vysokého vrchu* (Kukučín). Takéto dvojčlenné vety s „treba" sú obsahom zreteľne pasívne, kým pasívny charakter jednočlenných viet s „treba" nie je taký zrejmý.

Pri väzbe *„treba + infinitív"* býva popri vecnom predmete v akuzatíve (prípadne v iných pádoch) aj predmet v datíve. Vyjadruje sa ním obyčajne osoba alebo vôbec živá bytosť, zriedkavejšie neživá vec, ktorá musí alebo má povinnosť niečo robiť, prípadne s ktorou sa má (musí) niečo stať. Napr.: *Bolo mu treba ísť popri švagrovom dome* (Čajak). *Bolo mi treba poháňať* (Jesenský). ... *keď ti treba zemana zastať* (Kalinčiak). ... *môže spokojne ísť, kde jej práve treba* (Rázus). *Lietadlu bolo treba pristáť.*

Popri väzbe s infinitívom má častica „treba" aj väzbu s *nominatívom* alebo s *genitívom*. Takéto vety vôbec nemajú plnovýznamné sloveso. Nominatív alebo genitív tu vyjadruje, čoho sa javí potreba. Obidve tieto väzby sú spisovne správne. V podstate niet medzi nimi významového ani štylistického rozdielu. Je zrejmé, že väzba s nominatívom je osobná, väzba s genitívom neosobná. Podobne ako je to pri väzbe s infinitívom, býva aj tu často predmetný datív na vyjadrenie osoby alebo vôbec živej bytosti (zriedkavejšie neživej veci), ktorá musí alebo má povinnosť niečo robiť (s ktorou sa má niečo stať), prípadne, ktorej niečo treba. Príklady: *Aké parády treba...* (Kavec). ... *treba iba iskra* (Smrek). ... *bol im treba slovenský sedliak. Mali sme, čo najväčšmi treba* (Kukučín). ... *čo nám všetko treba* (Rázus). ... *čo mu k akej práci treba* (Sokol VI). Ale aj genitív: *Čoho mu treba ešte?* (Kukučín) ... *treba im silnej chovy* (Kukučín). ... *tu treba otrokov silných, svalnatých, horlivých* (Vámoš). *Trestu by nebolo treba* (Slovenský učiteľ XXIV).[4]

Pretože väzba „treba s nominatívom" je osobná, musí byť pri nominatíve plurálu popri *treba* príslušný tvar pomocného slovesa „byť". Napr.: *Sú nám treba prekladatelia.* Častejšia je tu neosobná väzba s genitívom: *Treba nám prekladateľov.*

Niekedy sa „treba" zdanlivo pojí s nominatívom plurálu bez pomoc-

(možné). Pri *(Nie) je možno (možné)* vplývajú asi aj pôvodné väzby „niečo (nie) je možné", „(nie) je možné, aby (že)...". V spisovnom jazyku prevládajú výrazy *netreba, nemožno, možno.*

[4] Väčšina mojich dokladov pochádza zo slovníkového lístkového materiálu Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení.

ného slovesa „byť". Napr.: *Komu treba kone, komu treba voly a komu dievčatko ku boku po vôli* (J. Kráľ). V tomto prípade však v skutočnosti nejde o nominatív, lež o *akuzatív* plurálu. Väzbu s akuzatívom možno tu vysvetliť jednak zo samej povahy častice „treba", ktorá sa blíži slovesu, jednak výpustkou (elipsou) infinitívu slovesa „mať". Napr.: *komu treba (mať) kone* ap. Domnievame sa, že by bolo možno nájsť podobné doklady aj na akuzatív singuláru. Možno, že v častejšej väzbe s genitívom pri životných maskulínach, najmä v pluráli, väzí vlastne väzba s akuzatívom, keďže genitív a akuzatív životných maskulín majú rovnaké tvary.

PODNETY A DISKUSIE

Driemajúci či driemúci?

Eugen Pauliny

V „Práci" zo 17. VIII. bola veta: „Otcova smrť vzpružila vo Vás driemúcu silu". Nápadným sa tu ukazuje tvar „driemúci", hoci je utvorený presne podľa poučiek, ktoré platia pre tvorenie prechodníka prítomného a príčastia prítomného.

Podľa známych poučiek, obyčajne uvádzaných v gramatikách, tvorí sa prechodník prítomný tak, že sa k tvaru 3. osoby množného čísla prítomného času pripojí prípona *-c*. Prítomné príčastie sa tvorí zas pripojením prípony *-ci, -ca, -ce* k tvaru 3. osoby množ. čísla prítomného času. Podľa novšej poučky (Eugen Pauliny, *Slovenské časovanie,* 47 n.) tvorí sa tvar prítomného prechodníka pripojením prípony *-úc, -iac* k prézentnému kmeňu. Keď sa prézentný kmeň končí na samohlásku, vtedy sa pred *-úc* kladie *-j-*. Tieto poučky (o niečo rozvedenejšie) stačia na výklad vo väčšine prípadov. Napr.:

nes-iem — nesú — nesúc
mr-iem — mrú — mrúc
padn-em — padnú — padnúc
volá-m — volajú — volajúc
nos-ím — nosia — nosiac
bež-ím — bežia — bežiac

Pri týchto pravidlách sa však nepamätalo na skutočnosť, že slovesá vzoru *česať-češem-češú* tvoria v živej reči veľa ráz prítomný prechodník a najmä prítomné príčastie tak, ako by boly slovesami vzoru *volať — volám — volajú — volajúc*. Napr.:

trepotať — trepocem — trepocú — trepotajúc, trepotajúci (trepotajúca sa zástava), gagotať — gagocem — gagocú — gagotajúc, gagotajúci (gagotajúce husi), rapotať — rapocem — rapocú — rapotajúc, rapotajúci (rapotajúca straka), trestať — trescem — trescú — trestajúc, trestajúci (trestajúca ruka), luhať — lužem — lužú — luhajúc, luhajúci (luhajúce dieťa), brechať — breše —

brešú — brešúc, brešúci i brechajúci (brechajúci psi), sypať — sypem — sypú — sypúc, sypajúci i sypúci (sypajúci sa piesok).

Niektoré slovesá tohto vzoru tvoria prítomný prechodník náležite. Napr.: plačem — plačúc, skáčem — skáčuc, krešem — krešúc, češem — češúc, píšem — píšuc, mažem — mažúc, viažem — viažuc, lížem — lížuc, režem — režúc atď.

Ako vidieť, nie je tvorenie prítomného prechodníka pri tomto vzore jednotné. Podľa vzoru *volať* tvoria prítomný prechodník a prítomné príčastie najmä slovesá, ktorých kmeň je v prítomnom čase zakončený na *-c*. Napr. trepotať — trepocem — trepotajúc, trestať — trescem — trestajúc.

Kolísanie je pri slovesách, kde jestvujú dvojice typu *rúbnuť — rúbať*. Napr.: rúbnuť — rúbať — rúbajúc, brechnúť — brechať — brechajúc i brešúc, šklbnúť — šklbať — šklbajúc, kĺznuť sa — kĺzať sa — kĺžuc sa i kĺzajúc sa, líznuť — lízať — lížuc i lízajúc, klopnúť — klopať — klopúc i klopajúc, trepnúť — trepať — trepúc i trepajúc atď.

Tak sa zdá, že aj slovesá, ktorých kmeň sa končí na pernú spoluhlásku (*b, p, m, v*), tvoria veľmi často prítomný prechodník tak ako slovesá vzoru *volať*. Napr.: hrabem — hrabúc i hrabajúc, hýbem sa — hýbuc sa i hýbajúc sa, revem — revajúci, lámem — lámajúci.

Do týchto ostatných dvoch skupín patrí aj sloveso *driemať* (porov. dvojicu *zdriemnuť si — driemať* a okolnosť, že kmeň sa končí na *-m*). Preto pochopíme, že v živej reči sú častejšie tvary *driemajúc, driemajúci* než *driemuc, driemúci*.

Pravdaže, vyčerpávajúce a stručné pravidlá nemožno nateraz podať, lebo ako vidieť, norma nie je tu ustálená a pri mnohých slovesách sú možné dvojtvary. Pozornosti si zaslúži najmä okolnosť, že tvorenie prítomného príčastia je niekedy iné ako tvorenie prítomného prechodníka. Porov. *šomrúc — šomrajúci, kolíšuc — kolísajúci*.

Záverom možno povedať, že sa tu musíme opierať o úzus, lebo pravidlá, ktoré sme tu formulovali, nevystačujú pre všetky prípady.

Gorkij, Tolstoj, Polevoj

Štefan Peciar

Podľa „Pravidiel" skloňujú sa poľské a juhoslovanské priezviská na *-ki, -ski, -cki, -čki* a ruské priezviská na *-ij* a *-oj* ako prídavné mená. Toto pravidlo treba rozšíriť aj na ostatné slovanské jazyky a na všetky vlastné (nielen osobné, ale aj miestne) mená, ktoré sa v príslušnom slovanskom jazyku, z ktorého pochádzajú, pociťujú a skloňujú ako prídavné mená. Je to možné preto, lebo gramatické sústavy jednotlivých slovanských jazykov ako dôsledok ich historickej príbuznosti sú si veľmi podobné a blízke.

Je prirodzené, že zaradenie pôvodom cudzieho slova do príslušnej domácej gramatickej kategórie podporuje najmä podoba tohto slova v jeho základnom tvare, t. j. pri podstatných a prídavných menách podoba v nominatíve. Mená ako poľské *Krasicki, Rozwadowski*, chorvátske *Rački*, ruské *Dostojevskij, Majakovskij, Gorkij, Groznyj* (miestne meno) nie je pre nás ťažké zaradiť do kategórie prídavných mien. Naše jazykové povedomie sa tu opiera jednak o zakončenie týchto mien v nominatíve, jednak o ich odvodzovacie prípony.

Napr. ruské meno *Majakovskij* alebo poľské *Rozwadowski* nemožno priradiť inam ako k našim častým priezviskám na *-ský*. Podobne poľské meno *Krasicki* možno priradiť len k našim častým priezviskám na *-cký*. Podobne aj ruské ženské priezviská na *-aja*, ako *Kosmodemjanskaja* (známa hrdinka Zoja z Vlasteneckej vojny), *Desnickaja*, zaraďujeme prirodzene do kategórie priezvisk na *-ská*, resp. *-cká*. Tak isto aj miestne mená typu *Proletarskaja, Kavkazskaja* priraďujeme k podobným slovenským miestnym menám na *-ská*. Preto skloňujeme *Proletarskej, Proletarskú, pred Proletarskou* atď.

Uvedené mená sú odvodené príponou *-sk-*, resp. *-ck-*, ktorá je totožná pôvodom, významom i znením vo všetkých slovanských jazykoch.

Odvodzovacia prípona *-ck-*, charakteristická pre prídavné mená, je hlavnou príčinou, že aj ruské mená typu *Trubeckoj* ľahko zaraďujeme do kategórie našich prídavných mien, i keď nominatívna prípona *-oj* je tu veľmi vzdialená od našej adjektívnej prípony *-ý*. Pomáhajú tu, pravda, aj tvary ostatných pádov, teda celé skloňovanie, ale rozhodujúca je predsa len podoba nominatívu.

Vidieť to pri ostatných ruských priezviskách na *-oj*, ktoré sa v ruštine skloňujú podľa prídavných mien. Zaradenie týchto priezvisk do kategórie prídavných mien pôsobí nám v slovenčine veľké ťažkosti. „Pravidlá" síce žiadajú skloňovať *Tolstoj, Tolstého, Tolstému* atď., aj v literárnej knižnej reči sú bežné tvary *Tolstého, Tolstému, o Tolstom, s Tolstým*. Ale v hovorovej živej reči počujeme skloňovať zpravidla *Tolstoja, Tolstojovi, s Tolstojom*. Bratislavskú Tolstého ulicu volá väčšina Bratislavčanov *Tolstojovou* ulicou. Rodinu Tolstého voláme v živej reči *Tolstojovci*, prívržencov Tolstého *tolstojovci (tolstojovec)*. „Náležitý" tvar *Tolstovci (tolstovci)* je celkom neživý a násilný. Podobne aj príslušné vzťahové prídavné meno má v živej reči podobu *tolstojovský* (napr. tolstojovská tradícia), nie *tolstovský*.

Zo všetkého vidno, že základná podoba mena *Tolstoj* je pre naše jazykové povedomie príliš vzdialená od základnej podoby našich prídavných mien, takže meno *Tolstoj* zpravidla nepriraďujeme k prídavným menám, lež k podstatným menám, ktorým je toto meno bližšie svojou základnou podobou. Význam slova tu vôbec nepomáha, pretože okrem ľudí, ktorí vedia rusky, sotva si kto uvedomuje, že meno *Tolstoj* je etymologicky totožné s naším menom *Tlstý*.

Ešte výraznejšie vystupuje ten istý zjav napr. pri mene *Polevoj*. Keď sa o tomto sovietskom spisovateľovi píše v našich novinách, nikdy jeho meno neskloňujú podľa prídavných mien, lež vždy podľa podstatných mien *(Polevoja, Polevojovi, Polevojom)*. Takto (a nikdy nie ináč) skloňujú aj naši ruštinári, ktorí vedia, že v ruštine sa toto meno skloňuje podľa prídavných mien.

Vzniká teraz otázka, či v spisovnom jazyku máme pokladať za správne len tvary *Tolstého, Tolstému, o Tolstom, s Tolstým, Tolstovci (tolstovci), tolstovský; Polevého, Polevému, o Polevom, s Polevým, polevovský* ap., alebo máme urobiť ústupok živým a používaným tvarom *Tolstoja, Tolstojovi, s Tolstojom; Tolstojov, Tolstojova, Tolstojovo; Tolstojovci (tolstojovci), tolstojovský; Polevoja, Polevojovi, s Polevojom; Polevojov, Polevojova, Polevojovo; polevojovský*.

Redakcia Slovenskej reči a pracovníci Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení zastávajú stanovisko, že treba dávať prednosť živým a používaným tvarom.

Rovnaká otázka jestvuje aj v spisovnej češtine. Aj v českej tlači sa vyskytujú tvary *Polevoje, s Polevojem, Koševoje, s Koševojem* ap. Prof. Trávní-

ček vo svojej známej rubrike „Jazykové zákampí" v Lidových novinách z 18. VI. 1950 zastáva názor, že v spisovnej češtine treba pokladať za správne len tvary *Tolstého, Tolstému..., Polevého, Polevému..., Koševého, Koševému...*, teda tvary podľa prídavných mien.

Redakciu Slovenskej reči by zaujímala mienka našich čitateľov.

POSUDKY

P. Bernáth—M. Prídavok—M. Rumpel: *Slovenčina.* Učebnica a cvičebnica slovenského jazyka a pravopisu pre 2. postupný ročník národných škôl. Schválilo PŠVU výnosom zo dňa 12. mája 1949, č. 48.252/49—II/1. Vydalo Štátne nakladateľstvo v Bratislave 1949. Strán 128, cena 29 Kčs.

Vyučovacia látka je v učebnici rozvrhnutá do desiatich plánov, z ktorých každý predstavuje rozsah a rozvrh učiva na jeden mesiac. Pred každým plánom je obrázok, zobrazujúci z pracovného chodu dospelých vhodnú paralelu ku školskej práci (postup prác pri stavaní domu).

Poňatie školskej práce ako občianskej povinnosti sa ukazuje najmä v pracovných zásadách, výrazne vytlačených za obsahom každého plánu. Pracovné zásady majú pre každý plán (učebný mesiac) svoju osobitnú charakteristiku. Vo svojom súhrne sú podstatou pracovnej morálky socialistickej spoločnosti. Zdôrazňujú chuť a pracovné nadšenie, upozorňujú na dôkladné využitie pracovného času, kladú požiadavku presnej školskej dochádzky, kvality práce, poukazujú na význam pevnej vôle, potrebu rozumného rozdelenia práce, hospodárenia s energiou, vystríhania sa chýb a omylov; po usilovne a úspešne završenej práci dávajú výhľad na odmenu, ktorá platí nielen odmeňovanému, ale aj jeho užšiemu kolektívu.

V každom pláne pred novou učebnou látkou venuje sa chvályhodná pozornosť opakovaniu prebraného učiva. Autori osobitne zdôraznili význam opakovania v učebnom procese takým rozvrhnutím látky, aby programom posledného mesiaca v školskom roku mohlo byť len opakovanie celoročnej látky.

Vyučovacia látka je zadelená podľa složiek predmetu do cvičení — gramatických, pravopisných, cvičení reči, slohových a opakovacích cvičení. Tu však treba poukázať na to, že neslobodno cvičenia prísne rozhraničovať. To isté cvičenie môže vyhovovať potrebám všetkých složiek vyučovacieho jazyka a cvičenie určené pre jednu složku predmetu možno veľmi často vhodne použiť i pre inú složku. Cvičenie reči sa dá napr. použiť aj ako slohové cvičenie a naopak. (Pozri str. 54, bod 100; str. 63, bod 125; str. 66, bod 134; str. 91, bod 196; str. 93, bod 201; str. 95, bod 205.) Za slohové cvičenie nemožno pokladať vety, v ktorých sa dopĺňa jediné slovo, ako je to v bodoch 201 a 205.

V učebnici sa venuje potrebná starostlivosť správnym pisárskym zvykom, pravopisu a zreteľnej výslovnosti. Po každom pravopisnom cvičení dávajú autori

v Kontrole upozornenia na správny tvar a veľkosť písmen, pomer písma, umiestenie diakritických značiek, vzdialenosti slov, zdôrazňujú písanie jedným ťahom a úsilie o stále zlepšovanie rukopisu. Správna artikulácia sa vyzvihuje najmä v paragrafe 7, kde ide o kvantitu samohlások, ktorou sa v slovenčine rozlišuje význam slov. Názorne sa ponúkajú žiakovi príklady, v ktorých môže vzniknúť nedorozumenie nesprávnou výslovnosťou: babka — bábka, zástavka — zastávka, dobre — dobré, pila — píla, sud — súd.

Treba si osobitne povšimnúť, že autori venovali náležitú pozornosť jazykovým zjavom v našich nárečiach. Cvičenia reči veľmi často sostavovali so zreteľom na stav daného zjavu v našich zemepisných nárečiach. Je isté, že tento postoj má neobyčajný význam najmä na nižšom stupni národných škôl, kde si veľmi často žiak donáša z domu len znalosť nárečia. Takto nepriamo kladie naša učebnica požiadavku, aby učiteľ dobre poznal nárečie kraja, v ktorom práve účinkuje, a vedel vhodným vyučovacím postupom využívať jeho znaky na naučenie spisovného jazyka. Takýto vyučovací postup súčasne učí správnemu postoju ku krajovým nárečiam: Nie výsmech, ale správne využitie znakov dialektu!

Na str. 26 a 27 v oblasti učiva o oznamovacích vetách otázky, ktorými sa má napomôcť analýza vyslovených a napísaných viet, maly znieť „O kom sa hovorí v prvej (atď.) vete?", nie „O kom sa hovorí na prvom obrázku?", lebo rozhovor o obrázkoch treba predpokladať pred utvorením a napísaním viet o nich. Nebolo by bývalo od veci sostaviť otázky aj tak, aby sa v odpovediach mohlo vystačiť so slovami danej vety a v tej forme, v akej v nej sú. (Na analýzu viet *Matka perie — Dievča píše — Otec píli* treba použiť nielen otázky typu *O kom sa hovorí v prvej* (atď.) *vete? — Čo sa hovorí o matke?*, ale aj *Kto perie, píše, píli?* a *Čo robí matka, dievča, otec?*) To je veľmi dobrá príprava na vetný rozbor a napomáha pochopenie pojmov, ako je „činnosť", „vlastnosť", uvádzaných na str. 38.

Na str. 32 bolo treba preberať i zvolacie vety, nielen zvolania a poukázať na pekný príklad vety tohto typu v rozhovore na str. 33 (Ach, kmotrička, aká ste vy hluchá!).

V opakovacom cvičení na str. 33 bolo by bývalo vari primeranejšie uvádzať vety riekanky vo forme oznamovacej a len potom dávať žiakom úlohu pretvárať ich na rozkazovacie a opytovacie (zvolacie?), pričom malo byť upozornenie na možnú (nie však nutnú) zmenu slovosledu. Okrem toho malo sa tu pohovoriť o oslovení, o intonácii vety s oslovením a o spôsobe písania oslovenia vo vete.

V III. pláne sa veľmi pekne preberá rozklad slova na slabiky, pričom sa naznačuje možnosť niekoľkých spôsobov, ktoré dovoľujú uplatnenie žiakovej vynachádzavosti a sú dobrou prípravou rozboru slova na významové prvky. — Poučku o slabike na str. 40 „Na jedno vydýchnutie vyslovíme slabiku" načim opraviť podľa presnejšej definície na str. 121: „Na jedno otvorenie úst vyslovíme slabiku".

Na str. 42 v bode 68 je ukážka rozdeľovania slov na konci riadku. Na ukážkové rozdelenie bolo by treba použiť aj slová so zatvorenou slabikou pred rozdeľovacím znamienkom, a to i preto, že v nasledujúcom cvičení sa rozdeľovanie takých slov dáva žiakom za úlohu.

Na str. 50 v bode 88 medzi pravidlami o spôsobe zapisovania slov do slovníčka by sme po pravidle d) „Zapamätaj si obrázok slova!" uvítali pravidlo

„Zamysli sa, čo napísané slovo znamená!", aby sa už na nižšom stupni budoval nevyhnutný sväzok medzi obrazom slova a jeho významom.

Poučenia o samohláske *ä* bolo by azda vhodnejšie umiestiť na koniec učiva o samohláskach, pretože *ä* má v slovenčine osobitné postavenie a nemá dlhý jednoduchý protiklad.

Riekanku na str. 58, ktorá obsahuje nezvyčajné slovo bez významu „kolej", bolo by treba nahradiť vhodnejšou z novšej poézie pre mládež tohto vekového stupňa.

Nadpis „Lubozvučnosť" na str. 65, pod ktorým sa uvádza učivo o dvojhláskach, nepovažujeme za vhodný jednak preto, že pojem ľubozvučnosti nie je žiakom v tomto paragrafe vysvetlený, a potom i preto, že ľubozvučnosť je zjav komplikovaný a netýka sa len dvojhlások, ich správnej výslovnosti a frekvencie. Vystačilo by sa tu s nadpisom „Dvojhlásky".

Na str. 88 v bode 185 veta „Rozdeľte slová so *ži* a *ži!*" má správne znieť „Oddeľte...!" — Na str. 101 v bode 219 je veta „Odpíšte vety s *daným* slovom!"; nie je jasné, aký zámer tu mal autor.

V učive IX. plánu sa nemal obísť pojem „spoluhláska". Malo sa tu hovoriť o *spoluhláskach* znelých a neznelých, a nie o *hláskach* znelých a neznelých. Učivo kapitoly by bolo získalo na názornosti, keby etymologické znelé spolulásky, ktoré sa na absolútnom konci slova vyslovujú ako neznelé, boly vytlačené farebne. — Na str. 117 v bode 261 bolo by treba znelé a neznelé spoluhlásky usporiadať tak, aby páry spoluhlások (znelá — príslušná neznelá) boly umiestnené presne pod sebou. Nebolo by bývalo od veci názornosť tohto bodu zvýšiť farebnou tlačou a výraznejšou úpravou.

Korektúra učebnice — okrem niekoľkých drobností — bola vykonaná starostlivo. — Na str. 68 v bode 141 treba opraviť adjektívum v spojení „rybäciu polievku" na *„rybaciu"*; na str. 66 v bode 133 namiesto „S Ondrejom sa po žiacky *snášam*" má byť *„...znášam"*; na str. 79 v bode 166 správne má byť „Na výstave *som videl veľký obraz*" (nie ...videl som...). — Na str. 84 je nenáležite použitý znak =: hy, chy, ky, gy = dy, ny, ty; hý, chý, ký, gý = dý, ný, tý.

Je veľkým kladom *Slovenčiny,* že učí žiakov správnej orientácii v knihe vôbec a s tejto stránky výdatnou mierou prispieva k formálnemu vzdelaniu žiakov. (Stále upozorňovania na vyhľadávanie zapisovaných slov v pravopisnom slovníku na konci učebnice, umiestenie časti „Obsah a plánovanie učiva" na začiatku knihy, rozvrh učiva pred každou novou látkou a požiadavka vyhľadať pri opakovaní učiva príslušné body v učebnici.)

Autori mali vo väčšej miere použiť ako učebný materiál poéziu pre mládež. Vyhľadanie vhodných slovesných celkov tohto druhu síce vyžaduje trocha práce, ale odmenou za ňu je radostnejšie usilovanie sa našich najmenších. — Aj v pracovných zásadách sa na radosť pozabudlo.

V pekných trojfarebných ilustráciách F. Hložníka by sme boli radi videli viac detskej radosti a optimizmu a na str. 82 namiesto kocúra pri tabuli radšej usilovného žiaka.

Záverom možno povedať, že žiaci národnej školy dostávajú v tejto knihe dobrú, hodnotnú učebnicu a učitelia schváleným učebným osnovám vyhovujúcu pomôcku.

G. Horák

DROBNOSTI

Agresor. — V slovenských a českých slovníkoch uvádzajú sa výrazy *agresia, agresívny, agresívnosť (agresivita)* ako používané cudzie, prevzaté slová. V poslednom čase vyskytuje sa v našich novinách i slovo *agresor,* ktoré zrejme patrí k uvedenej skupine slov, ale v našich doterajších slovníkoch ho nenájdeme. Je teda otázka, či slovo *agresor* možno už zaradiť do slovníkov a pokladať za súčiastku slovnej zásoby slovenčiny.

Výrazy *agresia, agresívny* ... sú odvodené z latinského slova *aggressio* (s významom „útok, napadnutie"), ktoré súvisí so slovesom *aggredior, aggredi* so základným významom „prikročiť, pristúpiť" a ďalej „napadnúť niekoho" atď. V europských jazykoch používajú sa obe substantíva, napr. fr. *agression* (= nevyprovokovaný útok), *agresseur* (= pôvodca agresie). V ruštine upotrebúvajú sa slová *agressija, agressivnyj, agressor; agressija* znamená ozbrojené napadnutie nejakej krajiny jedným alebo niekoľkými imperialistickými štátmi s cieľom obsadiť jej územie a násilne podmaniť jej obyvateľstvo.

Ako vidno z uvedených príkladov, ide tu o takzvané europeizmy, t. j. slová, ktoré sa používajú v rovnakom význame v mnohých europských jazykoch a bývajú obyčajne gréckeho alebo latinského pôvodu. I keď ich možno preložiť do národného jazyka (ako napr. agresia = útok, napadnutie), preklad obyčajne nevystihuje všetky odtienky medzinárodného výrazu, ktorý často býva presne definovaný. Preto i v slovenčine pomenovania *agresia, agresívny, agresívnosť (agresivita)* majú svoje pevné miesto, najmä v novinárskom štýle. Najnovšie priraďuje sa k tejto skupine i slovo *agresor,* ktoré je zrejme prevzaté prostredníctvom ruštiny, ale súvisí ďalej i s fr. *agresseur,* tal. *aggressore* atď. Slovo *agresor* v porovnaní s výrazmi *agresia, agresívny* ... pociťuje sa ešte ako neobvyklé, nové, hoci jeho základ *agres-* i jeho významové jadro nie sú neznáme. A morféma *-or* v cudzích slovách chápe sa ako prípona činiteľských mien podľa iných obvyklých pomenovaní: *direktor, inštruktor, redaktor, korektor* atď. Prípona *-or* ukazuje sa produktívnou: napr. proti tvaru *apretér,* uvádzanému v jazykových príručkách, prevažuje v praxi tvar s príponou *-or* — *apretor.* Podľa tohoto rozboru slovo *agresor* je i v slovenčine možné, dá sa dobre zaradiť do príslušných slovných skupín tvarove i významove. Záleží len na tom, či sa bude v praxi i ďalej používať. V období imperializmu agresia nie je zriedkavým zjavom. Preto sa nám zdá, že jazyk potrebuje popri domácom slove „útočník" i cudzie, prevzaté presné pomenovanie pre pôvodcu agresie. *E. J.*

Krumple. — Vo Východoslovenskej Pravde čítali sme (15. augusta t. r.) medzi hospodárskymi zprávami výrazy „drobné krumple a zeleninové odpadky". Zdá sa, že niektorým ľuďom u nás nie je dosť jasný rozdiel medzi slovníkom spisovného jazyka a slovníkom krajových nárečí. Preto chceme si tu osobitne všimnúť tvar „krumple" a čo s ním súvisí, lebo pre otázky slovníka (slovnej zásoby) je neobyčajne poučný.

Slovenčina ako národný jazyk Slovákov člení sa na krajové nárečia, ktoré sa medzi sebou do istej miery rozlišujú hláskoslovne, gramaticky i slovnou zásobou, hoci tzv. základny slovny fond je v nich ten isty. Do spisovného jazyka ako najdôležitejšej formy národného jazyka vyberajú sa výrazové prostriedky z nárečí podľa toho, či sú prijateľné pre všetkých jeho príslušníkov. Je zrejmé, že sa slovná zásoba spisovnej slovenčiny neshoduje úplne ani s jedným slovenským nárečím. Keď je v nárečiach pre ten isty pojem viac pomenovaní, v spisovnom jazyku ustáli sa obyčajne jedno z nich ako správne, patriace do jeho normy. Taký prípad máme pri pomenovaní rastliny a jej pakoreňovej hľuzy, ktorá slúži ako pokrm a krmivo. Na východnom Slovensku volá sa *bandury* (v Šariši a Zemplíne) a *grule* (na Spiši), na severe (Liptov, Orava, časť Turca) *švábka,* v strede (Gemer, Novohrad, Hont, Zvolen, Tekov, časť Bratislavskej a Nitrianskej) *krumple* s rozličnými hláskovými obmenami, na severozápade (Turiec, Trenčianska, časť Nitrianskej) i u moravských Slovákov *zemiaky* v rozličných hláskových obmenách.

Ako vidno, najrozšírenejšie pomenovanie je *krumple (kromple, grumple . . .),* ale pre spisovný jazyk sa ustálil názov *zemiaky,* rozšírený na západnom Slovensku v podobe *zemáky, zemňáky* atď. Slovo *zemiak* je známe v príslušnej podobe aj v češtine (*zemák* popri obvyklejšom *brambor*) a v poľštine (*ziemniak* popri *kartofel*). Pri puristickom základe slovenskej jazykovej kultúry je pochopiteľné, že v spisovnom jazyku má prednosť domáci tvar pred *inými* tvarmi zjavne cudzími: *bandury, brambory, švábka, krumple* atď. — Rozličnosť v pomenovaní zemiakov v slovenských nárečiach treba si vysvetliť tým, že táto rastlina rozšírila sa u nás vo väčšej miere až v 2. polovici 18. stor. (do Europy sa dostala z južnej Ameriky okolo r. 1534), keď slovenské nárečia ako výsledok feudálnej roztrieštenosti žily dosť izolovane. Keď príslušníci jednotlivých nárečí preberali nové veci a nové myšlienky, ich pomenovania vyberali často z rozličných prameňov. Pre užšiu jazykovú oblasť nové slová a nové tvary dobre poslúžily. No keby dnes pri svojich verejných prejavoch každý z nás používal zvláštnosti svojho rodného nárečia, bola by to nežiadúca rozmanitosť vo vyjadrovaní a prekážka rýchleho a ľahkého dorozumenia.

Názov *zemiaky* s historického hľadiska nepatrí k základnému slovnému fondu slovenčiny. Je to slovo odvodené v novších časoch. V nárečiach je rozšírené na značnom území. V spisovnom jazyku pokladá sa za normálne slovo bez citového príznaku. Všetky ostatné pomenovania zemiakov — i krumple — pociťujú sa ako dialektizmy, ktoré v spisovných jazykových prejavoch možno použiť len na charakterizovanie prostredia v beletrii. V novinách na citovanom mieste malo sa teda použiť slovo *zemiaky,* nárečové slovo, a to nie stredoslovenské *krumple,* ale východoslovenské *bandury, bandurky,* mohlo sa uviesť z ohľadu na čitateľstvo časopisu prípadne v zátvorkách. *E. J.*

Rediguje Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. Zodpovedný zástupca Dr. Štefan Peciar. — Vydáva Štátne nakladateľstvo v Bratislave starostlivosťou Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení. — Tlačí Neografia, národný podnik v Turčianskom Sv. Martine. — Novinové výplatné povolené čís. 6156-Ba2-1950. Dozerací poštový úrad Bratislava 2. — Toto číslo vyšlo v októbri 1950.